

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ ЖАҲОН ТИЛЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ

**СИЁСИЙ МЕНЕЖМЕНТ ВА ХАЛҚАРО ЖУРНАЛИСТИКА
КАФЕДРАСИ**

Норбоева Шаҳноза Амонова

**МУСТАМЛАКАЧИЛИК СИЁСАТИНИНГ ЖАМИЯТ МАЪНАВИЙ
ТАНАЗЗУЛИГА ТАЪСИРИ**

**(Президент И. Каримовнинг «Ўзбекистон мустақилликка эришиш
остонасида» китоби асосида)**

**5320400 – Халқаро журналистика бўйича бакалавр
даражасини олиш учун**

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

“ҲИМОЯГА ТАВСИЯ ЭТИЛАДИ”

“Сиёсий менежмент ва халқаро
журналистика” кафедраси муdiri
_____ с.ф.д., проф. Н.Жўраев
2012 йил “_____” _____

ИЛМИЙ РАҲБАР:

_____ с.ф.д., проф. Н.Жўраев

2012 йил “_____” _____

Тошкент - 2012

**Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети
Халқаро журналистика факультети битирувчиси
Норбоева Шаҳнозанинг “Мустамлакачилик сиёсатининг жамият
таназзулига таъсири” (Президент И. Каримовнинг «Ўзбекистон
мустақилликка эришиш оstonасида» китоби асосида)
мавзуидаги битирув малакавий ишига**

Т А Қ Р И З

Истиқлолимизнинг 20 йиллик тарихий тажрибаси мустамлакачилик сиёсатининг нақадар миллат маънавияти, тарихий миллий қадриятлари, инсон манфаатлари каби гуманистик тушунчаларни бадном этганлигини исботлаб берди. Айни истиқлол туфайли жамият тафаккурида истибдод даври ҳақида ҳаққоний манзара шаклланди. Айни шу хис-туйғулар орқали жамият таназзулга олиб келган мустамлакачилик сиёсатининг бугунги замонавий талқини берила бошланди. Президентимиз И.Каримовнинг “Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида” китобининг нашрдан чиқиши эса ёш авлод учун дастуруламал аҳамиятга эга бўлган манба бўлиб қолаётир.

Айни шу жиҳатдан олиб қаралганда Норбоева Шаҳнозанинг “Мустамлакачилик сиёсатининг жамият таназзулига таъсири” (Президент И.Каримовнинг «Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида» китоби асосида) мавзусидаги битирув малакавий иши долзарб аҳамиятга эга.

Мазкур тадқиқот ишининг ўзига хослиги шундан иборатки, тадқиқотчи мустамлакачилик сиёсатини хусусиятлари, инсон манфаатларига таъсир қилиш оқибатлари каби ўта долзарб муаммоларга журналистик таҳлил нуқтаи назардан ёндошишга ҳаракат қилган. Мазкур ишнинг биринчи бобида мустамлакачилик сиёсатининг илмий – ғоявий хусусиятлари ўзига хос талқин этилади. Илмий ишнинг иккинчи бобида маънавий таназзулга олиб келган мустамлакачилик сиёсатининг асосий кўриниши таҳлил қилинади. Хусусан, мустамлакачилик сиёсатининг жамият ҳаётига мафкуравий таъсир ўтказиши, мустамлакачилик сиёсатининг ижтимоий ҳаётга салбий таъсири – сиёсий

таназзулининг асосий манбаси сифатида талқин қилинади. Илмий иш кириш, 2 боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар ва манбалар рўйхатидан иборат.

Мазкур ишда ютуқлар билан бирга айрим камчиликлар ҳам мавжуд. Тадқиқотчи айрим ҳолларда таҳлил жараёнида бир фикрдан иккинчи фикрга тезда ўтиб кетиш ҳолатлари учрайди. Бироқ шундай бўлсада, кўрсатилган камчиликлар бакалаврлик ишининг мазмун моҳиятига салбий таъсир кўрсатмайди. Уларни қайта такрорламасликни кейинги илмий ишларида инобатга олади деган фикрдамиз.

Хулоса қилиб айтганда, ушбу “Мустамлакачилик сиёсатининг жамият маънавий таназзулига таъсири” (Президент И.Каримовнинг «Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида» китоби асосида) мавзусидаги балакаврлик иши тугалланган. У бу турдаги тадқиқот ишини бир қатор маҳаллий ва хорижий адабиётлардан фойдаланилган. Таҳлилларда муаллифнинг шахсий фикри, шарҳлари берилганлигини инобатга олиб битирув малакавий ишини юқори баҳога баҳолашни тавсия қиламан.

“Халқ сўзи” газетаси

Бош муҳаррири ўринбосари

Шухрат Жабборов

М У Н Д А Р И Ж А

	Номланиши	бетлар
Кириш		3-9
Биринчи боб МУСТАМЛАКАЧИЛИК СИЁСАТИ НАЗАРИЯ ВА АМАЛИЁТ		

	1.1 Мустамлакачилик сиёсатининг хусусиятлари	10-23
	1.2 Мутамлакачилик сиёсатининг инсон манфаатларига таъсири	24-47
Иккинчи боб. МАЪНАВИЙ ТАНАЗЗУЛ МУСТАМЛАКАЧИЛИК СИЁСАТИНИНГ АСОСИЙ КЎРИНИШИ		
	2.1 Маънавий таназзулга учрашишидан мустамлакачилик сиёсатининг мафкуравий таъсири	48-59
	2.2 Жамият ижтимоий ҳаётининг мустамлакачиликка таъсири	59-74
Хулоса		75-78
Фойдаланилган адабиётлар ва манбалар рўйхати		79-82

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг ҳар бир асари мустақиллик йилларидаги ижтимоий бозор муносабатларига асосланган, эркин, демократик давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этиш борасидаги мустақил тараққиёт йўлини бошдан кечираётган тарихий жараён қизғин паллага кирган, жамиятни янгилаш, мамлакатни модернизациялаш, давлат бошқаруви тизимини ислоҳ этиш шиддат билан бораётганини батафсил ёритиб беради. “Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” китоби эса мустақиллик эришиш арафасидаги, яъни 1989 йилнинг 24 июнидан 1992 йилнинг 4 январигача бўлган энг оғир ва энг таҳликали даврда кечган изчил, шиддатли фаолияти билан яқиндан танишиб, сиёсий, иқтисодий ва маънавий соҳалардаги энг мураккаб муаммолар, ўта зиддиятли масалалар, чуқур донишмандлик, қатъияту ҳозиржавоблик, айни пайтда жасорат билан ҳал этилганини билишда, тарихий давр моҳиятини тўла англаб етишда муҳим аҳамиятга эга.

Журналист ҳолис ва ҳаққоний ахборот узатишни ўз олдига мақсад қилиб кўяр экан, аввало сиёсий жараёнларга баҳо бериш учун мустақилликнинг қўлга киритилиши тарихини билиши, бунинг қийматини яхши англаши даркор. Шу ўринда китобнинг номи хусусида ҳам тўхталиб ўтса бўлади. “Китоб нега “Ўзбекистон мустақиллика эришиш остонасида” деб номланди? Чунки бизнингча, “арафа” дейилганда мустақиллик эълон қилингунча бўлган давр тушунилади, холос, ундан кейинги одимлар бу кўламга кирмайди. Остона эса олдинги ва сўнгги воқеаларни бирлаштиради, уларни узвий боғлайди. Шу жиҳатдан китобга ўзига хос, мазмунига мос ном қўйилган”¹. Китобни мутолаа қилган ҳар бир киши буни албатта эътироф этади. Шундан келиб чиқиб, китобнинг жамоатчилик орасида, турли шакл ва воситаларда кенг муҳокама этилаётгани эътиборга лойиқ. Даврий матбуотда эълон қилинаётган ахборий ва таҳлилий мақолалар, акс садо ва тақризлар, давра суҳбатлари, илмий-амалий анжуманлардан репортажлар, телевидение ва

¹ “Маърифат” газетаси 2012 йил, 2 май, Буюк жасорат солномаси, Лола Шукурова, ЎзДЖТУ доценти.

радиода берилган кўрсатув ва эшиттиришлар китоб мазмуни ҳақида маълум бир тушунчаларни берсада, уни чуқур ўрганишнинг ўрни бўлакча. Чунки китобнинг аҳамияти шундаки, у мазмуний ранг-баранг ва кенг қамровлидир.

Ҳар қандай фуқаро мустақиллик моҳиятини олий қадрият даражасида англаш, уни ҳимоя қилиш ва асраш, ривожлантириш, янгиланаётган жамият ҳаётини янги тажрибалар асосида бойитишга тайёргарлик даражаси тобора долзарблик касб этмоқда. Бу бевосита совет муштамлақачилигининг сўнги даври, Ўзбекистоннинг мустақиллик учун кураши, “советлар оиласи”да ўз ҳукми, фикри ва қатъий позициясига эга бўлган жиҳатларини ўрганишни тақозо этади. Зотан, мустақиллик моҳиятини кенгроқ англаш учун муштамлақачилик зулмини чуқур ҳис этиш зарур. Шунингдек, Ўзбекистоннинг Иттифоқ таркибида биринчилардан бўлиб ўз мустақиллигини эълон қилганлиги ва мустақил тараққиёт даврида жаҳон ҳамжамиятининг тенг ҳуқуқли субъектига айлангани, дунёнинг энг фаол давлатлари қаторига чиқа олганлиги, дунё муаммоларини ҳал этишда ўзининг қатъий позициясига эгалиги билан алоҳида ажралиб турганлигини аниқ воқеалар, ҳодисалар, далиллар ва ҳужжатлар асосида, тарихий-тадрижийлик меъёрлари доирасида ўрганиш ушбу илмий-тадқиқот ишининг долзарблигидан далолат беради.

Жамоатчиликда Ўзбекистонда мустақилликкача ғоят бўҳронли, сиёсий пўртаналар кучайган, таҳдидли ва таҳликали давр воқеаларини ўрганиш, миллий давлатчилик пойдеворини тиклаш асносида юзага келган кескин тарихий-сиёсий вазиятлар, қарама-қаршилиқлар ва зиддиятларни талқин қилиш орқали самарали касбий ва бошқарув фаолиятини юзага келтирувчи тарихий-назарий билимларга эга бўлиш, кўникма-маҳорат малакасини шакллантириш учун, уларга бу борадаги ахборотларни узатаётган журналистнинг ўзи мавзунинг долзарблигини яхши англаши керак.

Мавзунинг долзарблиги. Асар бизнинг ўтмишдан, шўъроларнинг бир томонлама манфаатли сиёсатидан сабоқ чиқариб, келажакка ишонч билан боришимизга хизмат қилади. Мустақиллик йиллари ижтимоий-сиёсий

жараёнларнинг тезкорлиги, воқеа ва ҳодисаларнинг шиддатлилиги, олам-у одам тақдирига дахлдор бўлган дунёвий муаммолар-у серқирра ҳаётнинг барча жабҳаларини қамраб олган умумий қарашларимиздан тортиб, энг кичик, энг шахсий юмушларимизгача бўлган барча ҳодисаларни ўзида мужассам этади.

Табиийки, бундай ялпи янгиланишлар, мустақилликка эришишдек улкан тарихий воқеа жараёни ижтимоий-гуманитар фанл ҳар каторида журналистика фани олдига ҳам янги вазифалар қўяди. Халқимизнинг мустақилликка эришиш йўлидаги асрлар оша олиб борган тинимсиз курашини, уни қўлга киритиш йўллари ва воситаларини, миллий давлатчилик қурилишига доир тажрибани, мустақилликни мустаҳкамлашнинг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий ва маънавий омилларини ўрганиш ва миллий ғояни яратиш каби бир қатор муҳим муаммоларни ҳар томонлама мушоҳада этилмоқда. Масалан, 2000 йил 6 апрел куни Оқ саройда мамлакат Президенти бир гуруҳ олимлар, файласуфлар, тарихчилар ва мутахассислар билан учрашиб, миллий ғоя, унинг жамият тараққиётидаги ўрни ва зарурати ҳақида батафсил гапирди ва «Тарихий хотирасиз келажак йўқ», — деган қатъий хулосага келди.

2007 йил 30 август куни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси, Вазирлар Маҳкамаси ва Президент девонининг Мустақилликнинг 16 йиллигига бағишланган қўшма мажлисида Президент И.А.Каримов «Ўзбекистоннинг 16 йиллик мустақил тараққиёт йўли» мавзуида маъруза қилди. Унда Ўзбекистон мустақиллиги тасодифий ҳодиса эмаслиги, у ўзига хос курашлар, зиддиятлар, изтироблар билан бирга жуда катта тарихий ютуқ эканлигини алоҳида таъкидлади. Шу билан бирга ушбу давр фанда бутун қўлами ва салмоғи билан етарли даражада ўрганилмаганлигини алоҳида таъкидлади ва «Мустақилликка эришиш даври ҳақида, эски тузум инқирозга дучор бўлиб, собиқ иттифок парокандаликка юз тутган бир пайтда мамлакатимизда тобора кескин тус олган сиёсий, ижтимоий ва иқтисодий вазият, ўзлигимизни англаш ва топталган миллий ғуруримизни тиклашга қаратилган интилиш кучайиб боргани, Ватанимиз мустақиллигини қўлга киритиш қандай шароитда кечгани ҳақида

яхлит, ягона ва холис кўз билан қараб баҳо берадиган жиддий таҳлил-тадқиқот ҳозиргача амалда йўқлигини афсус билан айтишга тўғри келади» — деди.

Мустақиллик даврининг халқ, миллат ва мамлакат тақдиридаги буюк воқелик, ноёб кадрият эканлиги хусусидаги фикрларини давом эттириб Президент И.А.Каримов «Ўзбекистон мана шундай таҳликали ва мураккаб вазиятда қандай мақсадларни кўзда тутиб, қандай амалий чора-тадбирларни амалга оширганини, бу ҳаракатларнинг илмий-тарихий, мантикий ва қонуний замини ва омиллари, керак бўлса, истиқлол ўзбек халқига тухфа тариқасида берилмагани – буларнинг барчаси ҳақида ҳар тарафлама чуқур ёритиб ва исботлаб берадиган изланиш ва таҳлил бугунги кунда ҳам ўзининг долзарблиги ва аҳамиятини йўқотмаганини қайд этишимиз зарур», деган талабларни қатъий қилиб қўйди.

Дарҳақиқат, тарих хотираси инсон тараққиётига кучли таъсир ўтказади, миллий ғоянинг шаклланишида муҳим омил бўлиб хизмат қилади. Миллий онг, миллий тафаккур халқ тарихи, унинг ривожланиш босқичларини нечоғли ўрганиш, ундан сабоқ чиқариш билан боғлиқ. Улуғ алломалар айтганидек, тарих инсонни истиқболга даъват этади, улкан яратувчиликни рағбатлантиради. Зотан, унинг улуғ мураббийлик, тарбиячилик, йўналтирувчилик қудрати ҳам худди ана шунда.

Илмий-тадқиқот ишининг мақсади. Журналистика ижтимоий институт сифатида жамиятдаги ҳар бир ижтимоий жараёнларга таъсирини ўтказмай қолмайди. Журналист зиммасига воқеалар ривожидан репортажлар тайёрлаш билан бирга, Мавзунинг аҳамияти ва моҳияти ҳам бевосита изланишларнинг мақсадини очиб беради. Ўзбекистоннинг давлат мустақиллигига эришиши, янги жамиятга ўтиш даврида сиёсий ислохотларнинг амалга оширилиши, Ўзбекистонда ҳуқуқий демократик давлат қурилиши, фуқаролик жамиятининг шакллантирилиши, иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришга доир тадбирлар, мамлакатда ижтимоий-сиёсий барқарорликни таъминлаш омиллари, маънавий-руҳий покланиш ва миллий кадриятларнинг тикланиши ҳамда

Ўзбекистоннинг жаҳон ҳамжамиятидан муносиб ўрин олиши каби масалалар мумкин қадар ўз ифодасини топган китобни ўрганиш ва журналистларнинг мавзуни кенг ёритиш бўйича кўникмаларни шакллантириш.

Тадқиқот ишининг вазифалари

Биринчиси — энг оғир, машаққатли ва зиддиятли мустамлакачилик даврида, ўтиш даврининг ўзига хос мураккабликлари мавжуд бўлган бир вақтда мамлакатда сиёсий, ижтимоий, иқтисодий барқарорликнинг сақлаб турилиши мамлакат ҳукумати сиёсатининг нақадар ҳаётий ва халқчил эканлигини кўрсатади. Айниқса, юздан ортиқ миллат ва элат яшаётган мамлакатда турли ақидалар ва ғоялар таъсирида бўлган аҳолининг талаб-эҳтиёжларини ўз вақтида қондириш, уларнинг қарашларини бир нуқтада жамлаш алоҳида уддабуронликни ва қатъиятлилиқни талаб этади. Ўзбекистон ҳукумати худди ана шундай қатъиятни кўрсата билганини мисоллар ёрдамида очиқ бериш.

Иккинчиси — Ўзбекистон мустақил суверен давлат сифатида жаҳон ҳамжамиятида ўзига хос нуфузга эга бўлди. У ўзининг катта ишлаб чиқариш имкониятлари, бой ақлий ва жисмоний салоҳияти, тенгсиз табиий бойликлари билан дунёнинг энг ривожланган мамлакатлари қаторида ва улар билан тенгма-тенг туриб ҳамкорлик қилиш қудратига эга эканлигини кўрсата олди. Бу каби ютуқлар ўз-ўзидан юз бермаганлигини, бунинг тагида халқ манфаатларини ҳар нарсдан улуғ кўрувчи моҳир сиёсатчи раҳбарнинг кўрсатиб бериш.

Учинчиси — мустамлакачилик сиёсатининг халқнинг маънавий қиёфасини таъсири ва таъсир усулларини ўрганиш;

Ишнинг илмий янгиликлари ва эришилган натижалар қуйидагилар:

Ўзбекистон умумпланетар узгаришлар жараёнлари оқимида ўзининг бетакрор ижтимоий-сиёсий, маънавий янгиланишлари дастурига эга бўлган мамлакат сифатида ўзига хос ва ўзига мос мавқе эгаллади. Янги цивилизация ва инсоният тараққиётига кучли таъсир ўтказишга қодир бўлган давлат сифатида ўзининг кенг имкониятларини намоён эта бошлади.

Ўзбекистонда амалга оширилган фавқулодда кенг кўламдаги ишлар ҳозирги замон жаҳон цивилизацияси билан муштарак эканлиги алоҳида қайд этилиши лозим. Ўзбекистонда миллий, регионал ва умумпланетар мўлжаллар доирасида изчил ва тадрижий кечаётган ялпи ўзгаришларни ўз вақтида ўрганиш, амалга оширилаётган ижтимоий-сиёсий жараёнларни баҳолаш, таҳлил этиш, ҳамда илмий-назарий умумлашмалар қилиш асносида бу жараёнларни мақсадли бошқариш Ўзбекистондаги янгиланишлар ривожини ўзига хос кечаётганлигини ифода этади. Ижтимоий-иқтисодий, маънавий ҳаётни мақсадли такомиллаштириш, бу муҳитни умуминсоний ва миллий тамойиллар уйғунлиги руҳида ривожлантириш, сиёсий плюрализмга шарт-шароитлар яратиш, либерализм муҳитини ҳар томонлама кенгайтиришга даъват этиш орқали мамлакатимизда ялпи янгиланишлар жараёнлари бошланишига назарий пойдевор қўйилди. Давлат тузуми, жамият қурилиши ва шахс маънавияти дунёсини тубдан ислоҳ қилиш янгиланган давлат, ўзгарган жамият ва комил шахсни яратиш имконини берди. Давлат, жамият ва шахсни янгилаш жараёнлари, бу жараёнларни мақсадли бошқариш нечоғли ақлий шижоат, доно сиёсат ҳамда матонатни талаб этганлигига бугунги кунда амин бўлиб турибмиз. Зеро, бу бошқарув сермашаққат ва мураккаб кечувчи ижтимоий-сиёсий воқеалар, мафкуравий таъсир ва тазйиқлар, махсус юзага келтирилган моддий-молиявий тангликлар ҳолатлари шароитида амалга оширилди.

Мустақилликка эришиш арафасида И.А.Каримов исми шарифи бир шахс насл-насаби доирасидан чиқиб, улкан ижтимоий-сиёсий воқелик, миллат моҳиятини ўзида мужассам этган қадрият мақомига эга бўлди. Бошқача қилиб айтганда «Ўзбекистон – Мустақиллик – Ислом Каримов» атамалари яхлит, бир-бирини тўлдириб борадиган тушунчага айланди.

Эътибор қаратиш лозим бўлган яна бир жиҳат китобда юқорида қайд этиб ўтилган даврда юз берган барча воқеа-ҳодисаларни ва муаллифнинг уларга бўлган муносабатини хронологик тарзда, қатъий кетма-кетлик ва изчилликда тўла ва батафсил ёритиш мақсад қилиб қўйилмаган. Асосий мақсад — совет

давлати ҳали ўзининг ҳукмронлик кучини йўқотмаган, унинг репрессив сиёсати давом этаётган, пахта иши" деган тухмат, сунъий равишда ўйлаб топилган сиёсий кампания пайтида қанчадан-қанча одамлар ноҳақ қамалган, тазйиқ ва таъқибларга учраган, халқимиз ўртасида тушкунлик, эртанги кунга ишончсизлик кайфияти, қўрқув ва ваҳима кенг тарқалган бир пайтда — ана шундай ўта оғир, умумий инқироз ҳаётнинг ҳамма соҳаларини тўлиқ камраб олган таҳликали шароитда Ўзбекистон раҳбари сифатида иш бошлаган Ислон Каримовнинг мустақилликка эришиш масаласини кун тартибига қатъий қилиб қўйганини аниқ тарихий ҳужжатлар орқали кўрсатиш, бу йўлда қандай улкан тарихий ишлар амалга оширилгани ҳақида жамоатчиликка маълумот етказишдан иборат.

I БОБ. МУСТАМЛАКАЧИЛИК СИЁСАТИ: НАЗАРИЯ ВА АМАЛИЁТ

1.1. Мустамлакачилик сиёсатининг хусусиятлари

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг мамлакатимизнинг ўз давлат мустақиллигини қўлга киритиш арафасида ва ундан кейинги дастлабки ойларда олиб борган жўшқин ва серқирра сиёсий-ижтимоий фаолиятини акс эттирилган «Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида» деб номланган китоби 1989-1991 йилларда халқимиз бошидан кечган машъум кунларни тўла тасаввур этишига имкон яратади. ўша машъум кунларнинг халқимиз бошига тушишининг сабаби юртимизда мустамлакачилик сиёсатининг олиб борилганлиги, халқимизнинг ўзлиги топталгани, ҳуқуқлари камситилганлигидир.

Маълумот ўрнида келтириш керакки, мустамлакачилик — кучли давлатлар томонидан зўрлик билан эгалланган мамлакат ёки ҳудудни сиёсий ва иқтисодий мустақилликдан маҳрум этиб, ўзига бўйсундириш, қарам қилиш, талаш сиёсатидир. Бизнинг юртимизда XIX аср ва XX асрда Россия империяси, сўнг собиқ СССР ҳам мустамлакачилик сиёсатини олиб борди. 1991 йилда эса СССР парчаланиб унинг ўрнида мустақил тараққиёт йўлини танлаган 15та мамлакат ташкил топди. Ўзбекистон мустамлакачиликдан халос бўлиб, мустақилликка эришгани ана шу оламшумул жараён таркибида юз беради.¹ Аммо, «Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида» китобини ўрганиш асносида мустақиллик осонлик билан қўлга киритилмаганлигига, бу йўлда анча саъй-ҳаракатлар олиб борилганлигига гувоҳ бўламиз. Шу аснода мустамлакачилик сиёсатининг хусусиятларини ўрганамиз. Аслини олганда, мустамлакачилик турли шаклларда, турли йўللار билан халқнинг ижтимоий-иқтисодий, маънавий аҳволига таъсир ўтказиш сиёсати бўлиб, унинг кўплаб хусусиятларини келтирса бўлади. Бизнинг юртимизда ўша даврда кечган

¹ Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси, 6-том 194-бет.

ходисалар ҳақида китобда берилган тарихий лавҳалар, мисоллар, факт ва кўрсаткичларга асосланиб унинг қуйидаги хусусиятларини кўрсатиш мумкин.

1. Миллатчилик ёки инсон манфаатларининг иккинчи ўриндалиги.

1989 йил 24 июнда бўлиб ўтган Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг Фарғона водийси областларини ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришни жадаллаштириш масалаларига бағишланган Кенгашида сўзланган нутқдан стенограмма материаллари асосида тайёрланган “Биз бундан буён эскича яшолмаймиз ва бундай яшашга замоннинг ўзи йўл қўймайди” номли материалда келтирилишича Юртбошимиз қуйидаги фикрни ўртага ташлаган:

“Буни қарангки, қишлоқдан келган одамларни шаҳарда ишга олмайди, лекин республикамизнинг ташқарисидан келганларни эса ишга олади. Сизлар эртага бизда ҳам худди шундай кайфият, яъни одамларни биринчи ва иккинчи сортга бўлиш кайфияти туғилишини истайсизми?”¹ ва фикрини асосли давом эттиради “Нима учун маҳаллий миллатга мансуб кишилар ўртасида муҳандис-техник ходимлар йўқ? Мен бу савол ҳаққоний савол, деб ҳисоблайман. Бу муаммо устида ҳаммамиз бош қотиришимиз керак. Мен бошқа мисоллар келтириб ўтирмайман, лекин шунинг ўзи ҳам барчамизни ҳушёр тортириши зарур. Биз ёш кадрларни тарбиялаш, уларга илғор меҳнат ва тафаккур усуллари сингдириш учун нима қилмоқдамиз? Тан олиш керакки, деярли ҳеч иш қилаётганимиз йўқ”. Шунингдек, ўша даврда одамлар асло кечиктириб бўлмайдиган муаммолар — озиқ-овқат, транспорт, савдо, соғлиқни сақлаш, уй-жой қурилиши, меҳнат режими ва унга ҳақ тўлаш, дам олиш шароитлари каби муаммолар гирдобидида қолган эди. Шунингдек, китобда яна бир қизиқарли мисол келтириладики, бунда миллатчиликнинг бир намунасини кўринади: Бугунги мажлисда Фарғона область ижроия комитети раисининг ўринбосари Й.Калимуллин, наманган область ижроия комитети раисининг биринчи ўринбосари А.Богусловский, Андижон область ижроия комитети раисининг биринчи ўринбосари В.Бабенконинг ҳисоботини эшитдик. Афсуски, бу одамлар

¹ Ислон Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2011 йил, 39-бет.

хам бугунги мажлисга тайёрланмасдан келибди”. Кўриниб турибдики, масъул лавозимларда маҳаллий аҳоли вакиллари бўлмаган. Бошқарув тўла шаклда русларга тегишли бўлган.

2. Пахта яккахокимлигининг ўрнатилганлиги.

Юртбошимиз 1989 йил 19 август Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг XVI плениумида сўзланган “Жамиятни янгилаш учун курашаётган барча соғлом кучларни бирлаштириш зарур” нуткида ҳақли равишда таъкидлайди. “Аслида, пахта яккахокимлиги деган нарсани, унинг нима учун яккахоким бўлиб қолганини кўпчилик мутлақо тушунмайди. Бугун мана шу залдаги имкониятдан фойдаланиб айтмоқчиман, пахта яккахокимлиги масаласида биз ўзимиз айбдормиз. Биз бу ишга берилиб кетдик, бу масала зимдан амалга оширилган хушомадгўйликка айланиб қолди ва у барчамиз учун ҳалокатга айланди” ва ўз фикрини хулосалайди “Республика пахтачилигидаги ишларнинг аҳволига: пахтанинг нархи, пахта яккахокимлигини тугатиш масалаларига ғоят зудлик билан эътибор бериш зарур, албатта. Нарх-наво ислохотн бошқа қишлоқ хўжалик экинлари ҳамда чорвачилик маҳсулотларига ҳам татбиқ қилиниши лозим”.¹

Таъкидлаш ўринлики, юртимизнинг фақатгина аграр соҳага, пахта яккахокимлигига асосланиши бизнинг бевосита марказга суюнишимизга туртки бўлар эди. Шунинг учун ҳам электроника, авиасозлик, радиотехника, мураккаб рўзғор техникасини ишлаб чиқариш ва бошқа кўпгина илғор тармоқлар мутлақо қониқарсиз ривожлантирилган. Агар бу тармоқлар республикада ривожлантирилганида эди, улар меҳнат ресурслари ошиб-тошиб ётган аҳолини иш билан таъминлай олган бўлар эди. Нутқ давомида шу каби яна кўплаб аҳамиятли мулоҳазалар келтирилади.

Пахтачилик муаммоларига ҳамда ўша пайтдаги пахта далаларидаги аҳволга алоҳида тўхталиб ўтадиган бўлсак, пахтага ажратилган майдонларнинг тўртдан бир қисмида ҳар туп ғўзада биттадан тўрттагача кўсак бор, яъни

¹ Ислон Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2011 йил, 63-бет.

планни бажариш учун зарур бўлган ҳосилнинг ярми тўпланганини маълумот ўрнида келтириш керак. Далаларда иш жуда бўшаштириб юборилган — Ғўза парваришига масъулиятсизлик билан қаралаётганини кўрсатувчи мисоллар кўп. Ғўзани чанқатиб қўйиб, қишлоқ хўжалик зараркунандаларига қарши вақтида чора кўрмай, ҳатто, тўпланган ҳосилни ҳам бой бериб қўйилган ҳолатлар кузатилган. Сув жуда танқис бўлиб қолганининг тагида табиатга бўлган қўпол муносабат ётганини кўрамыз. Шунга қарамай, суғоришни ташкил этишда катта камчиликлар бўлган. Кўпинча сув исроф қилинган, экинни бостириб суғориш, қайта-қайта суғориш ҳоллари содир бўлган. Сувнинг етишмаслиги ўрнини экинни қўшимча парвариш қилиш билан тўлдириш керак. Пахта ҳосилини машинада теришга ҳамма жойда ҳам пухта тайёргарлик кўрилмаган, асосан қўл меҳнатига суянилган. Йиғим-терим техникасини тайёрлаш муддатлари чўзилиб кетган. Бу камчиликларнинг ҳаммаси жойларда ташкилотчилик ишлари бўшаштириб юборилганининг натижасидир. Кўп кишиларда хотиржамлик ва лоқайдлик пайдо бўлаётганлиги ҳам мустабид тузумнинг таъсиридандир. Шундай ҳолатда Юртбошимиз ҳаяжон билан таъкидлайди: “Ишдаги нуқсонларни баҳордаги совуқ билан яшириб кетамиз, деган кишилар хато қиладилар... Йиғим-терим мавсумига қадар қолган 15 — 20 кун ичида ҳаммамиз зўр бериб меҳнат қилишимиз, планни бажариш учун зарур миқдорда ҳосил тўплашимиз лозим. Ғўза парваришини кучайтириш билан бир вақтда деҳқончилик ва чорвачиликнинг бошқа соҳалари-даги ишларни ҳам бўшаштирмаслик лозим. Бизда дағал хашак тайёрлаш қоникарсиз бормоқда. Хўжаликлар ўтган йилдагидан 25 — 30 фоиз кам пичан тайёрлашди. Ем-хашакнинг сифати ҳам яхши эмас. Буларнинг ҳаммаси планларнинг бажарилишини хавф остида қолдиради. Ҳар бир хўжаликдаги ишни текшириб, аҳволни ўнглаш керак”.¹

Ўша пайтда республиканинг барча аҳолисини ҳам ҳаяжонга солаётган, қизиқтираётган нарса келгуси йилда пахта етиштириш ҳажми тўғрисида

¹ Ислон Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2011 йил, 39-бет.

мулоҳазалар эди. Ваҳоланки, 1990 йилда 1988 йилдаги 1710 минг тонна ўрнига 1500 минг тонна пахта толаси харид қилиш режалаштирилган, яъни тола 210 минг тонна кам планлаштирилган. Ҳар бир колхоз ва совхоз етиштириладиган пахта ҳажмини, аввало, ўзининг иқтисодий манфаатларидан, ўз даромадларидан келиб чиқиб, хуллас, иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқлигини ҳисобга олиб, пахта толаси юзасидан белгиланадиган топшириққа асосланиб ўзи белгилайди.

Яна бир муҳим масала — пахта нархи масаласи эди. 1990 йил плани лойиҳаси билан Иттифоқ органларига икки марта учрашув ўтказилади. Бутун масъулиятни зиммамга олиб, ҳозир шуни айта оламаники, пахта нархи масаласи яқин ойлар ичида кўриб чиқилади. Бу муаммони ҳал қилиш учун, ҳисоб-китобларга кўра, камида 1,5 миллиард сўм талаб қилинган”¹

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Di Sayt” немис ҳафтаномаси “Ўзбекистон фақат иқтисодиётига эмас, бошқа соҳаларга ҳам дадил қадамлар кўймоқда” номли интервьюсида ҳам Ўзбекистон ҳамиша Москвадаги Марказнинг ва буйруқбозлик асосида хўжалик юритиш системасининг масъулиятсизлиги қурбони бўлиб келган. Пахта яккаҳокимлигининг зўр бериб тиқиштирилиши атроф-муҳитни ҳамда анъанавий меҳнат ва турмуш маданиятини бузишнинг тимсоли бўлиб қолди. Ҳозирги вақтда республикангизда вужудга келган вазият қандай, салбий оқибатларни бартараф этиш учун нималар қилинмоқда?, деган саволга батафсил жавоб қайтаради. Қуйидаги фикрларни келтиради: Пахта яккаҳокимлиги Республика иқтисодиётининг бирёқлама ривожланиб, Иттифоқнинг хомашё базасига айланиб қолишига олиб келди. Натижада Ўзбекистон энг оддий саноат маҳсулотларига бўлган ўз эҳтиёжларининг ярмини ҳам қондиришга қодир эмас. Етиштирилган пахтанинг атиги 9 фоизи Республикада қайта ишланади. Бир қанча вилоят ва районларда экин майдонлари нисбатида пахтазорлар 75-80 фоизни ташкил қилди. Оқибатда асрлар давомида четга дон, мева ва бошқа

¹ Ўша манба

озик-овқат маҳсулотлари чиқарган минтақа бундай маҳсулотларнинг йирик истеъмол қилувчисига айланди. Пахта яккаҳокимлиги атроф-муҳитга ҳам, кишлоқ аҳолисига ҳам қандай зарар келтирганини тасаввур қилиш қийин эмас, бутифос ва бошқа кимёвий воситалар ҳавони ва сувни тозалайдиган воситалар эмас, десам, фикримга қўшилсангиз керак(295 бет).¹

3. Қоғозбозлик ва ваъдабозликнинг кучайиши.

1989 йил 24 июнда Юртбошимиз Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг Фарғона водийси областларини ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришни жадаллаштириш масалаларига бағишланган Кенгашида сўзланган нутқдан стенограмма материаллари асосида тайёрланган материалда берилишича, «Агар истикбол ҳақида гапирадиган бўлсак, кўпчилик ўртоқлар сайловчилар, халқ билан учрашганларида оғир саволларга жавоб берар экан, бизда 1995 йилга қадар мўлжалланган дастур бор ва у ҳамма масалаларни ечиб беради, деб гапиришга ўрганиб қолишган. Гўёки бу дастур бизни ҳамма балоқазолардан халос этадигандек. Холбуки, ундай эмас. Бугунги кунда бу дастур қанақадир жонсиз нарсасига айланиб қолган. Бу дастур фақат биз учун қандайдир марралар, қандайдир мақсадларга эришиш имконини берадиган асосий йўналишларни, баъзи тар-кибий ўзгаришларни кўрсатиб беради, холос. Биз — бутун партия аппарати бугун бу дастурдан ниқоб сифатида фойдаланмоқдамиз. У, бугун бизда аҳвол ёмон, бу тўғри, лекин бизда дастур бор, демак, эртага яхши бўлади, деган баҳона учун хизмат қилмоқда. Лекин бу дастурни амалий ҳаётга яқинлаштириш учун, мен билмадим, қанча ҳаракат қилиш керак бўлади»².

4. Сиёсий беқарорликнинг мавжудлиги.

Ўша пайтда юртимизда ижтимоий-сиёсий беқарорликнинг мавжудлиги Фарғонадаги фожеали воқеалар мисолида яққол кўринади. Холбуки, бу воқеалар ўзбек халқининг иродаси билан содир бўлмаган. Аслини олганда ҳам байналмилалчилик, меҳмондўстлик, яхшилик, қалб саховати ҳамиша ҳам ўзбек

¹ Ислон Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2011 йил, 295-бет.

² Ислон Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2011 йил, 45 б

халқига хос фазилат бўлиб келган. Ўзбек халқида бошқа халқларга нисбатан душманлик кайфияти бўлмаган. Бу воқеалар тутруксиз ва ғаразли мақсадларни кўзлаб амалга оширган. Маълумки, ўша даврда республика барча асосий иқтисодий ва ижтимоий кўрсаткичлар бўйича Иттифокдаги ўртача даражадан ҳам паст турган. Ўзбекистон ҳар киши бошига ялпи ижтимоий маҳсулот ишлаб чиқариш бўйича мамлакатда 12-ўринда, аҳоли жон бошига миллий даромад ишлаб чиқариш бўйича кўрсаткичлар ҳам анча паст. Бу каби омиллар, қолаверса ғараз ниятли кимсаларнинг, атай уюштирилган ғалаёнлари ўша даврда тинчликка таҳдид солди.

Аслини олганда, ўз халқининг тақдири ва келажагини, эркин ва фаровон ҳаётини ўйлаган инсон, аввало, унинг тинч-осойишта ҳаёт кечириши ҳақида бош қотиради. Умуман, жамиятнинг тинчлиги ва барқарорлигини таъминлаш йўлида ўзининг бутун куч-қудрати ва салоҳиятини сафарбар этиш — буюк йўлбошчиларга хос асосий фазилатлардан биридир. Президентимиз Ислом Каримовнинг республика раҳбари сифатидаги фаолиятининг дастлабки йилларидан бошлаб юртимизда тинчлик ва барқарорликни сақлаш ва миллатлараро ҳамжиҳатликни мустаҳкамлаш масалалари энг муҳим устувор йўналишларга айлангани ва бу ғоя мустақиллик ғоясининг ажралмас таркибий қисми сифатида “Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида” китобидаги маърузаларда ҳар томонлама ўз ифодасини топганини таъкидлаш лозим.

Маълумки, XX асрнинг 80-йиллари охирларида собиқ СССРда иқтисодий, ижтимоий-сиёсий инқироз жараёнлари кучайиб, бетайинлик авж олиб кетди. Ўз навбатида, неча йиллар давомида ҳал этилмаган, халқнинг сабр косасини тўлдирган муаммолар охир-оқибатда ижтимоий ларзаларга, миллий низоларга олиб келди. Бундай салбий ҳолатлар, афсуски, Ўзбекистонни ҳам четлаб ўтмади. 1989 йилнинг май ойи охирлари, июннинг бошлари бутун фарғона вилояти жанжал ва тўполонлар алангаси ичида қолиб кетди. Дастлаб 23 май куни бошланган фожиа икки кундан кейин Тошлоқ туманига, ундан сўнг эса Марғилон ва Қўқон шаҳарларига ўтди.

Айтиш мумкинки, бундай фожиалар, юртимиз тарихида илгари ҳеч қачон юз бермаган. Қадимдан ўзининг бағрикенглик, меҳмондўстлик, меҳр-шафқатлилик фазилатлари билан шуҳрат қозонган халқимиз ҳеч қачон бировга нисбатан адоватда бўлмаган, қўл кўтармаган. Бироқ, собиқ Иттифокдаги бузғунчи кучлар таъсирида ана шундай фавқулодда кутилмаган фожа содир этилди ва бегуноҳ инсонлар ҳалок бўлди. Мингга яқин киши жароҳатланди. Саккиз юздан ортиқ уйга ўт қўйилди. Давлат ва жамоат идораларининг биноларига зиён етказилди. Оммавий чиқишлар ва тўполонларда ўттиз мингга яқин одам иштирок этди. Етказилган зиён бир неча миллион сўмдан иборат бўлди.

Кейинчалик аниқ тарихий далиллар асосида маълум бўлдики, ана шу тартибсизликларга, халқимиз, юртимиз манфаатларига мутлақо зид бўлган ҳаракатларга миллий кийимларни кийиб олган, аслида бошқа миллатларга мансуб бўлган, махсус тайёргарлик билан кўчага чиқарилган кишилар ташкилотчилик қилишган, улар тинч аҳолини қўзғаб, жанжал чиқаришга даъват этган. Улар “Месхети турклари” ва бошқа миллат вакилларига қарши иғво ва бўҳтон гапларни тарқатиб, содда оламонни ғалаёнга келтиришга уринган ва баъзи ҳолатларда бундай ёвуз ниятларини амалга оширишга эришган ҳам.

Собиқ СССРнинг марказий матбуоти жаҳондаги кўпгина ОАВ бор ҳақиқатни айтиб, жаҳон аҳлини огоҳ этиш, бундай тўполонларнинг олдини олиш ўрнига, бамисоли оловга ёғ сепгандек, Фарғона воқеаларини бир ёқлама ёритишга ҳаракат қилар эди. Асосий айбдорлар бир четда қолиб, улар жабр кўрган, қанча-қанча қурбонлар берган жабрдийда халқимиз шаънига маломат ёғдиришга уринарди. Худди “пахта иши”да бўлгани каби, бу сафар ҳам халқимиз йўқ жойдан айбдор бўлиб қолаётган эди.

Совет раҳбарлари, жумладан, СССР Министрлар Совети раиси Н.Ръжков воқеа содир бўлган жойда бўлиб, ҳеч нарсани ҳал қилмасдан, номига келиб-кетади. Фожа илдизларини аниқлаш уларни бартараф этиш чораларини қидириш, ҳақиқий жиноятчиларни топиш ҳеч кимнинг хаёлига ҳам келмас эди.

Ўша пайтда СССР давлатининг олий ҳокимият органида — СССР Олий Советининг Миллатлар Кенгаши раиси лавозимида ишлаган Р.Нишоновнинг бу борадаги позициясида лоқайдлик кўзга ташланади. Ана шундай масъулиятсиз одамни юқори вазифага қўйган СССР Президенти М.Горбачевнинг бу масаладаги ёндашуви ҳам уникидан фарқ қилмас эди. Улар учун бутун бир халқ, бутун бир республиканинг тақдири муҳим эмасди. Улар ана шундай бетайин позицияси билан Ўзбекистонда беқарор вазиятни вужудга келтириш, охир-оқибатда эса бутун Ўрта Осиёда фуқаролар урушини, қонли фожиаларни авж олдиришни кўзлаб юрган, қизил империяни қандай қилиб бўлсада сақлаб қолишга интилаётган Марказдаги ёвуз кучларга йўл очиб беради.

Жумладан, мана шу фожианинг айбдорларини ҳимоя қилишга уринишлар ҳам асоссиздир. Ким бўлишидан, қайси миллатга мансублигидан қатъи назар, ваҳшийлик ва одам ўлдиришда, ўт қўйиш ва тўс-тўполон чиқаришда айбдор бўлган шахслар жазога тортилиши зарур ва жазога тортиладилар, токи ўзбек халқининг пок номига доҚ туширилишига йўл қўйилмасин", дейди¹.

1989 йилнинг 25 июнида — республика раҳбари этиб сайланганининг учинчи куни Ислон Каримов жанжал-тўполонлар алангаси ичида қолиб кетган Фарғонага йўл олади. Ловуллаб ёнаётган уйлар, таҳлика ва саросимага тушган шаҳар ва қишлоқлар, қаҳр-ғазабга тўлган одамларнинг ичига бир ўзи ҳеч қандай қўриқчиларсиз кириб боради. Улар билан чин дилдан, ҳеч нарсани яширмасдан очиқ гаплашади. Бу инсонларнинг шу вақтга қадар ҳеч ким эшитмаган оҳу нолаларини тинглаб, ўзининг юракдан чиққан самимий ва ҳаққоний сўзлари билан бамисоли уларнинг қалбидаги жароҳатларга малҳам қўйгандек бўлади, кўнгилларда сўнган умид учқунларини уйғотади. Тартиб-интизомни тиклаш, қон тўкилишининг олдини олиш бўйича бутун масъулиятни ўз зиммасига олиб, аниқ чора-тадбирлар кўради. Воқеа сабабларини қидиради. Масала моҳиятини очиқ-ойдин кўрсатади. Жумладан, мана шу фожианинг айбдорларини ҳимоя қилишга уринишлар ҳам асоссиздир. Ким бўлишидан,

¹ Ислон Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2011 йил, 53-бет.

кайси миллатга мансублигидан қатъи назар, ваҳшийлик ва одам ўлди ришда, ўт кўйиш ва тўс-тўполон чиқаришда айбдор бўлган шахслар жазога тортилиши зарур ва жазога тортиладилар, токи ўзбек халқининг пок номига доғ туширилишига йўл қўйилмасин"¹, дейди.

Республика раҳбарининг бундай қатъияти асоссиз таъна ва бўҳтонлардан эзилган, турли таҳдидлар оқибатида таҳликага тушган халқнинг руҳини кўтариб юборди. Ислон Каримов қонли воқеалар ҳақидаги ҳаққоний фикрлари билан халқим шаънига отилган маломат тошлари бутунлай бўҳтон эканлигини исботлайди. Айни пайтда ваҳшийлик қилган, одам ўлдирган, тартибсизликларни келтириб чиқарган, уйларга ўт кўйган, транспорт воситаларни ёқиб юборган кимсалар ўзбек миллатига мансуб эмаслигини, уларнинг ҳаммаси атайлаб ташкил этилганини юқори совет минбаридан туриб жасурлик билан айтди.

5. Иқтисодий танглик.

Мустамлачиликнинг сўнгги йилларида иқтисодда пайдо бўлган бир қанча салбий тенденциялар вазиятни жиддий равишда чигаллаштиради. Кўпгина халқ истеъмоли молларининг тақчиллиги сезиларли равишда кўпайди. Пул тобора қадрсизланиб боради. Давлат бюджетининг камомади ўсиб боради. Шу билан бир қаторда, ишлаб чиқариш ва меҳнат интизоми анча пасайиб кетади. Иқтисодий тангликнинг бу каби кўринишларининг барчаси ана шуларнинг ҳаммаси социал кескинликнинг кучайишига олиб келади.

Ўша пайтдаги статистик маълумотларга мурожаат қиладиган бўлсак, Ўзбекистонда аҳоли жон бошига ҳисоблаганда даромади 75 сўмдан ошмайдиган 8 миллион 800 мингга яқин киши яшаб турган, бу эса аҳолининг 45 фоизини ташкил этади. Мутахассисларнинг ҳисоб-китобларига кўра, кун кечириш учун камида ўша даврда 85 сўм зарурлигини эътиборга оладиган бўлсак, ана шунда одамлар қандай қийинчилик билан, учма-уч яшаб келаётганига ўзингиз баҳо беришингиз мумкин.

¹ Ислон Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2011 йил, 53-бет.

1989 йил 19 августдаги Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг XVI пленумида сўзланган нутқида келтирилишича, республика халқ хўжалиги бирёклама, айтиш мумкинки, ҳаддан ташқари номақбул иктисослаштирилган. Натижада шундай аҳвол вужудга келдики, қишлоқ хўжалиги билан бир қаторда саноатда ҳам асосан хом ашёни бирламчи қайта ишлаш тармоқлари устунлик қилган, тайёр маҳсулот, биринчи навбатда халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқарувчи тармоқлар эса арзимас салмоққа эга бўлиб қолган. Ҳозир қишлоқ хўжалиги хом-ашёсининг талайгина ҳажми (пахта толаси, хом ипак ва бошқа кўпгина хом ашё маҳсулотлари) республикадан олиб кетилган, айтиш вақтда эса аҳоли-нинг истеъмол товарларига бўлган эҳтиёжини қондириш учун 8-9 миллиард сўмликка яқин тайёр маҳсулот олиб келинган.

Молиявий аҳволнинг мураккаблиги, кескинлашгани яна шунда кўзга ташланадики, республика бюджетининг ҳам, маҳаллий бюджетларнинг ҳам даромад қисмининг заиф базаси билан чекланиб қолган. Ҳамма жойда нарх-наво ошиб бораётганлиги кузатилган. Буларнинг барчаси одамларнинг ҳаққоний норозилигига сабаб бўлиб, ҳокимият органларига нисбатан муносабатда танқидий кайфиятларнинг кучайишига олиб келган.

Шунингдек, ҳам нафақат давлатнинг, фуқароларнинг ҳам иқтисодий ночор аҳволдалиги тўғрисида маълумотлар бор.

“Октябрь, Собир Раҳимов, Қиров районларидаги исталган ўзбек хонадонига кириш, бу районларда 600 минг киши яшаб турибди, хонадонлар урушдан аввал қурилган бўлиб, шу қадар путурдан кетиб қолганки, уларни ремонт қилиб ҳам бўлмайди (бизда 2 миллион квадрат метрга яқин мана шундай уйлар бор). Бу хонадонларда марказий иситиш системаси, водопровод, газ ва канализация йўқ, икки-уч хонада бир неча оила яшаб турибди, киши бошига 2 — 3 квадрат метр турар-жой тўғри келади. Агар Тошкентда ўрта ҳисобда киши бошига 14,2 квадрат метр тураржой тўғри келса, эски шаҳар қисмида бундан икки баробар кам. Қарийб 7 минг оила шундай яшамоқдаки, ҳар бир оила аъзосига салкам 5 метрдан камроқ сахн тўғри келади. Бу — энг

оддий ҳаёт таъминоти шартларига ҳам яқинлашмайди. Бу одамларнинг чидамлилиги, саховати ва мардлигига, шу қийинчиликларнинг ҳаммасига бардош бераётганлигига фақат таҳсин ўқимоқ керак”.

Ўша пайтда бизнинг иқтисодиётимиз бутунлай бузилган, хомашёларимиздан тайёр маҳсулотни, афсуски, бошқа жойларда олишади, бу каби омилларнинг барчаси миллий даромад даражасига, турмуш тарзига таъсир қилмай қолмади. Ўша пайтдаги аниқ иқтисодий Ҳисоб-китоблар сиёсий ва иқтисодий мустақилликка ўтиш ушбу вазифанинг бутун мураккаблиги ва ниҳоятда қалтислигини инобатга олганда. Айни вақтда бозор иқтисодиёти жорий этилиши осон бўлмаганини ҳам кўриш мумкин.

Мамлакатимиз раҳбари томонидан Ўзбекистоннинг иқтисодий мустақиллигини таъминлашга алоҳида эътибор қаратилиб, бу борадаги стратегияга қуйидаги ёндашувлар асос қилиб олинишини белгилаб берди:

— минтақамиз тараққиётининг тарихий асослари, оқилона мантиқ эътиборга олинмай, маъмурий-буйруқбозлик усуллари тазйиқи остида шаклланган қарашларнинг ҳаммасига барҳам берилиши керак;

— минтақамиз тараққиётининг истиқболларига аввало республика аҳолисининг манфаати нуқтаи назаридан қарамоқ керак.

Республикани иқтисодий мустақиллик йўлига олиб чиқиш, уни инқироз гирдобидан чиқариш вазифаларини ҳал этишда Ўзбекистон ресурслари ва имкониятларига баҳо беришга мутлақо янгича ёндашиш зарурлиги, мавжуд имкониятларни Иттифоқ ва жаҳон бозори учун қанчалик жозибали экани нуқтаи назаридан кўриб чиқиш кераклиги таъкидланди:

— биринчидан, республиканинг ажойиб табиий иқлим шароитларидан самарали фойдаланиш, етиштирилиши лозим бўлган энг фойдали ва даромадли экинларни аниқлаб олиш;

— иккинчидан, мавжуд 500 минг гектар жуда шўрхок ва ўртача шўрхок ерларнинг ирригацион ва мелиоратив ҳолатини яхшилаш масалаларига эътиборни кучайтириш;

— учинчидан, Ўзбекистоннинг газ конденсанти, кўмирга бўлган талаб-зҳтиёжини тўла-тўқис таъминлаш, яқин вақт ичида нефть қазиб олишни 3-4 баробар кўпайтириш, Қизилқумда фосфоритларнинг жуда катта конини ўзлаштириш, рангли ва қимматбаҳо металлларнинг жуда катта ресурсларидан республика манфаатлари йўлида самарали фойдаланиш;

— тўртинчидан, республиканинг энг катта бойлиги бўлган унинг меҳнатсевар халқи учун кенг имкониятлар яратиш сингари бу борадаги муҳим вазифаларга алоҳида эътибор қаратилиб, уларни амалга ошириш йўллари кўрсатиб берилди.

— Шунингдек, мамлакатимиз раҳбари халқимиз ҳаётини муносиб даражага кўтариш учун мавжуд ресурс ва бойликлардан фойдаланиш йўлларига алоҳида эътибор қаратди. ўша даврда Ўзбекистонда истеъмол қилинаётган кийим-кечакларнинг 25 фоизи трикотаж буюмлар ва ип газламанинг 30 фоиздан кўпроғи, пойафзалнинг фли 50 фоизи четдан келтирилар эди. Президентимиз ўз фаолияти бошиданоқ республикамизнинг халқ истеъмоли моллари жиҳатидан бундай қарамлигини тугатиш учун шароитларни яратишга катта эътибор қаратди.

Бу каби саъй-ҳаракатлар натижасида мустақил давлат мустабид тузум қолдирган иқтисодий тангликдан чиқиб кетди.

5. Демографик муаммолар.

Республикада демографик вазиятнинг мураккаблиги ҳам мустамлачилик сиёсатиинг таъсири дейиш мумкин. Статистик маълумотлар таҳлили аҳоли рўйхатга олинган давр оралиғида, яъни 1979—1989 йиллар давомида республикада жами аҳоли сони 15379,4 минг кишидан 19810,0 минг кишига ёки 28,8 фоизга кўпайганини кўрсатади. Бу даврда аҳолининг ўртача йиллик ўсиш суръати 2,8 фоизни ташкил қилган. 1991 йилга келиб мамлакатда аҳоли сони 20,7 миллион кишидан ортиб, 1990 йилга нисбатан 386 минг кишига ўсган.

Бу эса Ўзбекистонда аҳолининг ўсиш суръатлари Иттифоқ суръатларига қараганда уч баробардан зиёд юқори бўлганини кўрсатади. Бироқ, аҳолининг

бундай ўсиши узок йиллар давомида саноат ва иқтисодиётнинг бошқа тармоқларида жойларини кўпайтириш ҳамда аҳолининг ҳаёт таъминоти учун зарур шарт-шароитларни яратиш билан мустаҳкамлаб борилмади. Бу эса одамлар турмуш шароитининг ёмонлашуви, ишсизлар сонининг кўпайиши, ижтимоий меҳнат унумдорлиги ва аҳоли даромадларининг камайиши, пировард натижада халқ фаровонлигининг пасайишига олиб келди;

1.2. Мустамлакачилик сиёсатининг инсон манфаатларига таъсири

Президентимиз Ислом Каримов республика раҳбари бўлиб иш бошлаган биринчи кунлариданоқ инсон манфаатларини, халқимиз манфаатларини энг асосий устувор масала сифатида кун тартибига қўйди. Буни Юртбошимиз 1989 йил 24 июнда Министрлар советида бўлиб ўтган йиғилишдаги нутқи яққол тасдиқлайди. Ушбу нутқнинг асосий қисми бутун юртимиз, жумладан, Фарқона водийсида яшаётган аҳолининг ўткир муаммоларини хал қилиш, хусусан, одамларни билан, қўшимча даромад манбалари билан таъминлаш, маҳаллий муҳандис-техник кадрлар, ишчиларни тайёрлаш, ёшларга эътибор, ижтимоий соҳадаги адолатсизликларга барҳам бериш масалаларига бағишланган эди.

Маълумки, XX асрнинг 60-йилларидан бошлаб собиқ СССР иқтисодиётида зиддиятлар кўчايиб борди, амалдаги хўжалик юритиш механизмларининг мазкур зиддиятларни бартараф этишга ноқобиллиги намоён бўла бошлаган эди. Иқтисодиётга сарф-харажатлар ортса-да, ривожланиш суръати кескин пасайиб бораверди. Ишлаб чиқаришни техникавий ривожлантиришда ва аҳоли турмуш даражасида Фарб мамлакатларидан анча орқада қолиш кўзга ташланди.

КПССнинг барча съездларида ривожланишнинг интенсив шаклига ўтиш зарурлиги қайта-қайта таъкидланган бўлсада, амалда бу вазифалар куруқ гаплигича қолаверди. Бошқарувнинг маъмурий-буйруқбозлик тизими яратган самарасиз механизм ижтимоий-иқтисодий ҳаётда прогрессив қайта ўзгаришларни, иқтисодиётни ислоҳ қилиш йўлидаги (1979 йил) уринишларни барбод қилди. Сўз билан иш ўртасида узилиш рўй берди.

Партия ҳужжатларидаги социализмни ҳар томонлама режали ривожлантириш ғояси, аслида ягона ҳукумрон мақсадга — марказлашган мустабид давлатни мустаҳкамлашга қаратилган эди. “Режали раҳбарлик қилиш, ривожланишда сарф-харажатдан иборат бўлган ёндашув, республикаларда ишлаб чиқаришнинг бир соҳага ихтисослашиб, иқтисодий мажбурият

даражасига кўтарилиши, халқ хўжалигининг барча тармоқларига, моддий ва номоддий ишлаб чиқаришга, ижтимоий-маданий жабҳаларга таъсир этиб, иқтисодий ўсишнинг умумий динамикасини издан чиқариб юборди”¹.

Бир қарашда Л.Брежнев раҳбарлик қилган, тарихда, “Турғунлик” деб ном олган даврда мамлакатда бирмунча сокинлик ва тинч тараққиёт таъминлангандек эди. Бироқ, инсоннинг энг катта иқтидори — даҳолик қудрати сўндирилди. У тўғридан-тўғри ишлаб чиқариш воситаси бўлиб қолди. Фикрламай яшаш, инсов тафаккурини чеклаш, муносабат билдириш каби ақлий салоҳият барҳам топди. Мутелик ва тобелик кайфияти чуқур илдиз отди. Бу аста-секинлик билан ўз ўтмишини унутиш, келажакка кўр-кўрона назар ташлаш ва шунчаки кун кечириш кайфиятини чуқурлаштирди”².

Коммунистик мафкура одамлар қалбига таҳдид солди. Ҳукмрон ғоя олдида фуқаро ўзини ночор ҳис этадиган, ўз имкониятларини рўёбга чиқараолмайдиган бўлиб қолди. Ана шундай тарзда халқнинг эркин меҳнат қилишга бўлган рағбати сўндирилди. Мустақил фикрлайдиган, юз берган воқеа-ҳодисаларга мустақил баҳо берадиган кишилар ўзбошимча, маҳмадона деб қораланар, тазйиққа олинар эди. Бу тузум шундай носоғлом муҳитни вужудга келтирган эдики, натижада лаёқатсиз, фикрсиз, лаганбардор, бошлиққа таъзим, ходимга зуғум кўрсатадиганлар кадр-қиммат топиб яшарди. Негаки, мустамлакачилик сиёсатининг табиати шуни тақоза қилар эди.

Буларнинг барчаси жамиятнинг маънавий таназзулини тезлаштирди. Халқ манфаатини ўйлаган, унинг онгига нур, қалбига зиё бағишлашга интилан, виждон ва ақл билан ишлашга, ҳуррият учун курашга чорлаганлар эса коммунистик партиянинг лаббайгўй югурдаклари томонидан сўроқ-терговга тутилар, маънавий жихатдан бадном қилинар, баъзан эса ҳатто жисмоний маҳв этилар эди. Натижада бундай беаёв ва шафқатсиз бедодликлардан огоҳ бўлиб турган халқ бутунлай умидсизликка тушди.

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон ССР, маҳаллий Советларнинг халқ депутатлари ва жамоатчилик вакиллари штирокида бўлиб ўтган кенгашда сўзланган маъруза. 1990йил 24 февраль..

² Каримов И.А. Ўзбекистон ССР, маҳаллий Советларнинг халқ депутатлари ва жамоатчилик вакиллари штирокида бўлиб ўтган кенгашда сўзланган маъруза. 1990йил 24 февраль..

Жамиятда на партияга, на сиёсатга, на давлат ва унинг йўлбошчиларига ишонч қолди.

“Ҳаётга бефарқ қараш, лоқайдлик аксарият кўпчиликнинг яшаш тарзига айланди. Совет кишиси” ўз соясидан чўчиб яшайдиган бўлиб қолди. Чунки юрагининг туб-тубига кўрқув билан қозик қилиб қоқилган тобелик, мутелик туйғуси уни тирик мурда ҳолига солиб қўйган эди”².

Шу ўринда инсон манфаати” тушунчасига аниқлик киритсак. Инсон анфаатлари истеъмол буюмларига эмас, балки, ушбу буюмлардан тўлиқроқ фойдаланишга имкон берувчи ижтимоий шарт-шароитларга, энг аввало, эҳтиёжларни қондирадиган моддий ва маънавий неъматларга йўналтирилгандир.

Манфаатлар субъектлари бўйича шахсий, гуруҳавий, умумжамият манфаатларга, йўналиши бўйича эса иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, маънавий манфаатларга бўлинади.

Инсон манфаати тўғрисида сўз борар экан, бир неча рақамлар устида тўхталиб ўтишга тўғри келади. Истиқлол арафасида мамлакатимиздан олиб чиқиб кетилаётган бойликларнинг 70 фоизини фақат хом ашё ташкил қилар, четдан эса 70 фоиз тайёр маҳсулот олиб келинар эди. Бунда маъмурий-буйруқбозлик сиёсати қишлоқларимиз инфратузилмасига, умуман ижтимоий ҳаётга жуда катта салбий таъсир ўтказди.

Мустақилликкача бўлган давр қишлоқ аҳолисининг тоза ичимлик суви ва табиий газ билан таъминланиши, соғлиқни сақлаш, таълим ва маданият соҳаларида бир қатор ижтимоий муаммоларни юзага келтирди. Масалан, республиканинг табиий газ билан таъминланиш даражаси бори-йўғи 4 фоизни ташкил этарди. Сурхондарё вилоятида бу кўрсаткич 3,2 фоизни, Қашқадарёда 5,7 фоизни, Наманганда 10. фоизни, Андижонда 11 фоизни ташкил қиларди. Ёки қишлоқ аҳолисининг ичимлик суви билан таъминланиш даражаси Хоразм вилоятида 13,2 фоизни, Бухоро вилоятида 15 фоизни, Қорақалпоғистон Республикасида эса бу рақам 21,4 фоизни ташкил этарди.

Умуман, сув ва иссиқлик, электр энергияси, темир йўл ва автомобиль йўллари, коммуникация тармоқлари етиб бормаган бўм-бўш чекка қишлоқларимиз ҳам мавжуд эди. Бинобарин, аҳолининг моддий ва маънавий эҳтиёжлари қондирилмаган Агар республикада 1988 йилда аҳоли жон бошига тўғри келадиган истеъмол моллари обороти 768 сўм (рубль)ни ташкил этган бўлса, бу кўрсаткич СССР бўйича 2 сўмни, Украинада 1213 сўмни, Белоруссияда 1414 сўмни, Қозоғистонда 1071 сўмни, Грузияда 1163 сўмни, Литвада 1609 сўмни, Молдовада 1172 сўмни, Литвада 51 сўмни, Қирғизистонда 879 сўмни, Арманистонда 1035 сўмни, Туркманистонда 860 сўмни, Эстонияда эса энг юқори — 1965 сўмни ташкил этган.

Шу билан бир қаторда, мустабид тузум даврида халқимизнинг ҳақиқий тарихи, бой маданий мероси, урф-одат ва анъаналари, Наврўз байрами, Рамазон ва Қурбон ҳайитларини нишонлаш, динга ҳурмат билан муносабатда бўлиш тақиқлаб қўйилган эди. Имом Бухорий, Имом Термизий, Баҳоуддин Нақшбанд ва бошқа азиз-авлиёларимиз, Амир Темур, Жалолиддин Мангуберди, Бобур сингари улуғ аждодларимиз меросига нисбатан адолатсизлик ҳукм сурди.

Айрим маҳаллий раҳбарлар амал пиллапоясидан кўтарилиш илинжида миллий қадриятларни рад этишгача боришди. Халқимизнинг урф-одат анъаналари, маданияти обдан оёқости қилинди, она тилининг қўлланиш соҳаси сунъий тарзда чеклаб қўйилди. ҳатто, шундоқ ҳам миллий анъаналардан анча олисда н айрим санъат турлари ҳам кимларгадир мақбул бўлмай қолди ва уларни янгилашга уриндилар. ҳатто миллий либос ҳам қораланди.

Юртбошимиз таъкидлаганидек, “Бизга зарба бўлиб тушган энг оғир танглик содий эмас, балки маънавий танглиқдир. Асрлар мобайнида қарор тонган ахлоқий-навий қадриятларни ғоявий қарашларга қурбон қилиш оқибатларини бартараф иқтисодиётни тартибга келтиришдан кўра анча машаққатли бўлади. Ахир, агина эмасмиди, коммунист, айниқса, у юқорироқ лавозимда бўлса, ўз яқин ари билан охирги марта видолашиш учун қабристонга ҳам боролмасди. Дафн росимида иштирок этиш энг катта айб саналиб, бундай

одамни партиядан ўчириб, ишдан бўшатишарди. Виждон азобидан сал бўлса-да, қутулиш, айна пайтда йиллар меҳнат қилиб эришган имтиёзлардан маҳрум бўлмаслик учун одамлар қариндош-уруғлари, ҳатто, ота-онаси вафот этганда касалхонага ётиб олишар ёки „шошилишч командировка“га кетиб қолишар эди. Ана шундан кейин ҳам биз, одамлар ҳеч нимага ишонмай қўйишган, уларда ҳеч қандай муқаддас нарсаси йўқ, деб айтишга қандай тилимиз борар эди?”¹.

Бир неча ўн йиллар мобайнида республика иқтисодиёти Марказдан бошқариладиган ягона халқ хўжалиги мажмуининг таркибий қисмига айланган эди. Марказ қабул қилган кўпгина қарорлар Ўзбекистоннинг манфаатларидан йироқ бўлган. Хуллас, чор империяси давридагидек, республика арзон хом ашё ва стратегик минерал ресурслар етказиб берувчи, тайёр маҳсулот сотиладиган қулай бозорга айланиб қолаверди, яъни у хом ашё базаси бўлиб келди. Хомашё базасида яшаган халқнинг қосаси оқармади.

Президентимизнинг 1990 йилдаги нутқида ўша пайтдаги аҳвол аниқ ёритилган: -Ўзбекистон аҳолиси ўрта ҳисобда гўшт маҳсулотларини, сут ва сут маҳсулотларини, тухумни, умуман мамлакат аҳолисига нисбатан икки баробар кам истеъмол қилмоқда. Ойига ўрта ҳисобда 75 сўмдан камроқ ялпи даромад оладиган аҳолининг улуши мамлакатда 12 фоиздан сал кўпроқ бўлса, бизнинг республикада 45 фоизга боради. Бир миллионга яқин киши ижтимоий ишлаб чиқаришда ўзининг қўлидан келадиган ишни топа олмаяпти.

Ижтимоий инфраструктура тармоқлари: соғлиқни сақлаш, халқ таълими, мактабгача болалар муассасалари жуда оғир аҳволга тушиб қолган. Мактаб ва касалхоналарнинг 60 фоизи нобоп биноларда жойлаштирилганини айтишнинг ўзи кифоя. Жуда ўткир иқтисодий ва ижтимоий муаммолар рўйхатини яна давом эттириш мумкин. Буни аввало шундан кўрса бўладики, инсоннинг ҳар томонлама уйғун камол топиши, унинг шахс сифатида маънавий ривожланиши

¹ Қ а р и м о в И.А. Ўзбекистон ССР, маҳаллий Советларнинг халқ депутатлари ва жамоатчилик вакиллари штирокида бўлиб ўтган кенгашда сўзланган маъруза. 1990 йил 24 февраль..

бир ёкда турсин, кўпинча яшаш учун керак бўлган энг оддий нарсалар ҳам етишмаяпти"¹.

Иттифокда раҳбарлик лавозимини Ю.Андропов эгаллаган даврда мамлакатда кадрларни танлаш ва жой-жойига қўйиш сиёсати қаттиққўллик билан олиб борилди. Кўп йиллар ДХКни бошқарган бу шахс, ўз тажрибасидан келиб чиққан ҳолда, мамлакатда тобора чуқурлашаётган инқироз сабабларини раҳбар кадрлар фаолиятига боқлади. КПСС МҚнинг 1983 йил июндаги пленумининг биринчи иш кунда КПСС МҚнинг котиби К.Черненко қилган маърузасида ҳам жамиятдаги порахўрлик иллатларининг асосий сабабларини бирон-бир ходимнинг хатоларидан, ривожланишнинг аниқ муаммоларидан ва кийинчиликларидан қидириш лозимлиги таъкидланди"². Бош котиб Ю.Андропов маърузасида эса идеология frontiдаги асосий вазифалар белгилаб берилди.

Собиқ Иттифок раҳбарлари Совет давлатини қамраб олган инқироз ҳолатларини мавжуд тузум негизида эмас, балки юзага келган салбий иллатларда деб. Ўзбекистонни тажриба-синов майдони сифатида танлаб олиб, тарихда “Пахта иши”. кейинчалик “Ўзбеклар иши” деб номланган сиёсий кампанияни бошлаб, аслида бутун юртимиз халқига қарши қатағонни амалга оширишга киришгани Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” китобида кўплаб далиллар орқали кўрсатиб берилади.

СССР Фанлар академияси олимлари ўтказган ҳисоб-китобларга кўра, аслида, қўшиб ёзишлар бутун мамлакатда ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг 3 фоизига тенг бўлган. Хомашё етказиш соҳасида эса қўшиб ёзишлар 5 фоиздан 25 фоизгача бўлган. Масалан, 1983 йилда Озарбайжонда 667 та саноат корхонаси ва қурилиш ташкилотида қўшиб ёзишга йўл қўйилган. Молдавияда эса қўшиб ёзишлар ниҳоятда авж олган³.

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон — бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли Т.: Ўзбекистон", 1993.

² Каримов И.А. Адолат, Ватан ва халқ манфаати ҳар нарсадан улуг. — Т. Ўзбекистон", 1998.

³ Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамыз. Асарлар, 7-жилд. «Ўзбекистон», 1999.

1983 йил сентябрда СССР Бош прокурори А.Рекунков топшириғига кўра, СССР Прокуратурасининг алоҳида муҳим ишлар бўйича терговчиси Т.Гдлян бошчилигида мамлакатнинг турли минтақаларидан тўпланган 200 кишидан иборат тергов гуруҳи тузилиб, Ўзбекистонда фаолият бошлайди¹.

Марказдан республикамизга юборилган текширувчилар эса маҳаллий шарт-шароитни ҳисобга олмай, ўзбек халқининг миллий манфаатлари, маданияти, кадр-қимматини поймол этади. Ўзбекистон ССР КП МК, Республика Министирлар Совети, Ўзбекистон ССР Олий Совети, Ўзбекистон ССР Прокуратураси. Ўзбекистон ССР ИИВ каби муҳим бошқарув бўғинлари шундай кадрларнинг қўлига ўтади. Улар республикадаги ижтимоий-сиёсий вазиятни янада кескинлаштириб юборади. Натижада, Ўзбекистон тергов усуллари ўтказиладиган майдон"га айланиб қолади².

Гдлян гуруҳи ўз фаолиятининг биринчи куниданок, Марказ кўрсатмасига таяниб, маъмурий-бошқарув аппаратида ишлаётган, туб миллатга мансуб бўлмиш раҳбар ходимларни ҳибсга ола бошлайди. Гуноҳи ҳали исботланмаган кишилар қамоқларда ашаддий жиноятчилар билан бирга ушлаб турилади, улар шафқат-сизларча калтакланиб, руҳий азоблар билан қўрқитилиб, терговчилар аввалдан тайёрлаб қўйган ҳужжатларга имзо чекишга мажбур этилади³. Бир неча ўнлаб кишилар далиллар бўлмаса ҳам ва уларнинг жиноятга дахлдорлиги аниқланмаган бўлса ҳам судланган ва қамоққа олинган, изоляторларда қонунда белгиланган 3 кун ўрнига 20 кунлаб сақланган, шу тариқа процессуал нормаларнинг талаблари қўпол тарзда бузилган. Ўзбекистон Республикаси Олий Советининг депутатлари Олий Совет розилигисиз қамалган. Айбланаётганларнинг оила аъзолари, қариндош-уруғлари, кўп болали оналар қамалган. Масалан, Каримов иши юзасидан 21 нафар қариндошлари, Худойбердиев иши бўйича 15 нафар қариндоши, Усмонхўжаевнинг 9 нафар

¹ Каримов И.А. Биз танлаган йўл — демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. Т. 11. — Т.: Ўзбекистон", 2003.

² Каримов И.А. Ўзбекистон ССР, маҳаллий Советларнинг халқ депутатлари ва жамоатчилик вакиллари штирокида бўлиб ўтган кенгашда сўзланган маъруза. 1990 йил 24 февраль.

³ Каримов И.А. Ўзбекистон — бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли Т.: Ўзбекистон", 1993.

кариндоши, 11 нафардан болалари бўлган Долиева ва Матгалиева, 9 нафар боласи бўлган Алимова қамалган¹.

Гдлян гуруҳи томонидан ҳаммаси бўлиб 800 дан кўпроқ жиноий иш тергов қилинди. Шу ишларга кўра 5 мингдан кўпроқ киши судланди. Улардан 600 нафари раҳбар ходимлар, 10 нафари Социалистик Меҳнат Қаҳрамони эди. Жумладан, Ўзбекистон ССР КП МҚнинг 4 нафар котиби, 8 нафар вилоят партия кўмитаси котиби, Ўзбекистон ССР Министрлар Совети раиси, Ўзбекистон ССР пахтачилик иши, ИИВнинг 20 нафар раҳбари бўлган.

Биргина Қашқадарё вилояти мисолида бундай шафқатсизлик қандай оғир оқибатларга олиб келганини қуйидаги мисолларда кўришимиз мумкин: вилоят раҳбарининг 3 муовини, 8 нафар бўлим мудир, шаҳар ва туман партия миталарининг 26 нафар котиби, вилоят ижроия кўмитасининг раиси, унинг 4 нафар ўринбосари, масъул котиби, шаҳар ва туман ижроқўмларининг 12 нафар раиси, йирик ташкилотларнинг 27 нафар раҳбари, колхоз ва совхозларнинг 99 нафар раиси ва директори ишдан олинди ҳамда уларнинг аксарияти жиноий жавобгарликка тортилди. Бошқа вилоятлардаги аҳвол бундан кам эмасди. "Пахта иши" деб номланган қатағонга миллий тус берилиб, у "Ўзбеклар иши"га айлантирилди ва зиёлилар ҳам таъқиб остига олингани ачинарлидир. Ўзбекистон КП МҚнинг 1984 йилдаги XVI пленуми Марказнинг соғломлаштириш борасидаги тадбирларини қувватлаган ҳолда, республикада юзага келган салбий вазиятда партия кўрсатмаларига тўла амал қилмагани учун зиёлиларни ҳам айблади. Улардан Совет турмуш тарзини улуғловчи асарлар талаб этилиб, ижодий уюшмалар фаолияти қаттиқ мафкуравий назоратга олинди. 1986 йил октябрь пленумида адабиёт, санъат ва тарихни сохталаштириш, миллий тарих ва маданиятни илоҳийлаштириш авж олиб кетгани, тарихий шахсларга баҳо беришда синфий ёндашув, илмийлик, объективлик тамойилларига эътибор берилмаётгани кескин танқид қилинди.

¹ Каримов И.А. "Адолат, Ватан ва халқ манфаати ҳар нарсадан улуғ.—Т.:Ўзбекистон", 1998.

Марказ кадрлар сиёсатини оғишмай амалга оширишда ўзга миллатга мансуб бўлган раҳбар ва кадрларга нисбатан мунтазам таъқиб ва ўзига хос катағонлар уюштириб турди. Худди шу йилларда республика раҳбариятига сиёсий иродаси бўш кишиларнинг келиши натижасида Марказдан 400 га яқин “Кадрлар тўдаси” юборилди. Юртимизга қонун посбонлари сифатида гўёки адолат ўрнатиш учун келган “десантчи”лар томонидан содир этилган қонунбузарлик ва жиноятлар, маҳаллий кадрларнинг кенг кўламда қувғин қилиниши, жиноятчиликнинг босқинчилик, ўғирлик, товламачилик, қотиллик каби ўта оғир турларининг авж олишига сабаб бўлди.

Мисол тариқасида шуни кўришимиз мумкинки, қисқа вақт ичида Ўзбекисто прокуратурасининг энг юқори лавозимларига — Ўзбекистон ССР прокурори, унинг муовинларидан учтаси, энг катта бошқармаларнинг бошлиқлари лавозимларига Марказдан келган одамлар қўйилди. Бу билан чекланмасдан, аста-секин область даражасидаги прокурорлар — Бухоро область прокурори (Г.Матюшов), Самарқанд область прокурори (В.Еременко), Хоразм область прокурори (А.Титаренко), Навоий область прокурори (А.Сухарев), Сурхондарё область прокурори (В.Желетков). Қорағолпоқистон АССР прокурори (В.Донцов) ва Тошкент шаҳар прокурори (Г.Флеппенков) ҳам Москва томонидан юборилди. Кейинги босқичда эса район прокурорлари лавозими ҳам меҳмонлар" учун бўшатилади¹.

Иқтисодий муаммолар демографик ҳолатларда юзага келган аҳвол билан қўшилиб, ижтимоий масалаларни ҳал этишни ғоят долзарб қилиб қўйди. Ўзбекистонда аҳолининг турмуш даражаси собиқ Иттифокдаги республикалар ичида энг паст бўлиб қолди. Маълумотларга қараганда, 1990 йилда республика аҳолиси 70 фоизига яқинининг жами даромади тирикчилик ўтказиш учун зарур бўлган энг қуйи даражадан ҳам паст эди. Айни пайтда Россия ва Украинада

¹Каримов И.А. Ўзбекистон ССР, маҳаллий Советларнинг халқ депутатлари ва жамоатчилик вакиллари иштирокида бўлиб ўтган кенгашда сўзланган маъруза. 1990йил 24 февраль.

аҳолининг 30 фоизига яқинигина шундай аҳволда кун кечирганди. Меҳнатга лаёқатли аҳолини иш билан таъминлаш ҳам мураккаб муаммо бўлиб қолди¹.

Қишлоқ хўжалигининг экстенсив ривожланиши натижасида кўплаб сув омборларининг қурилиши, умуман сув исрофгарчилиги туфайли Амударё, Сирдарё ва Зарафшон дарёларидан Орол денгизига қуйиладиган сув ниҳоятда камайиб кетди. Оқибатда денгиз 1960 йилдаги ҳолатига нисбатан 1990 йилда 14,5 метрга пасайди, сувининг ҳажми 54 фоизга қисқарди². Сув қирғоқдан 70-100 км.га чекинган жойларда бўронлар натижасида йилига 50-70 минг тоннагача туз атмосферага кўтарилгани кузатилган³. Орол бўйида экологик аҳволнинг ёмонлашуви, жумладан, ичимлик суви билан таъминланишнинг ёмонлашуви, сувдаги минераллашувнинг ошиши натижасида қишлоқ аҳолисининг 87 фоизи ҳар хил касаллакларга чалингани аниқданган. Масалан, Қорақалпоғистонда ич терлама юқумли касаллиги билан касалланганлар Собик Иттифок даражасидан 23 баробар кўп бўлган.⁴ Агар Японияда ҳар 1000 нафар туғилган чақалоқдан бир ёшгача 5 таси ёки Канадада 7 таси ўлган бўлса, бу кўрсаткич Ўзбекистонда 39 тани, Қорақалпоғистонда эса 60 тани (1989 йилги кўрсаткич) ташкил этган.

Экологик инқироз натижасида Қорақалпоғистондаги аёлларнинг 80 фоизи камқонлик касаллигига чалинган ёки ҳарбий хизматга чақирилган ҳар 2 ўспириндан бири жисмонан хизматга яроқсиз топилган.

Орол денгизининг қуриши жуда катта иқтисодий зарар ҳам келтирди. Масалан, XX асрнинг 50-йиллари ўрталарида денгиздан 244,4 минг центнер балиқ овланган бўлса, 80-йилнинг ўрталарида бу кўрсаткич 24,6 минг центнерга тушиб кетди⁵.

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон — бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли.-Т.: Ўзбекистон", 1993.

²Каримов И.А. Адолат, Ватан ва халқ манфаати ҳар нарсадан улуғ. — Т.:Ўзбекистон", 1998.

³ Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамыз. Асарлар, 7- жилд.-Т. Ўзбекистон", 1999.

⁴Каримов И.А. Биз танлаган йўл — демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. Т. 11. — Т.: Ўзбекистон", 2003.

⁵ Каримов И.А. Ўзбекистон — бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли. -Т.: Ўзбекистон", 1993.

1984-1985 йилларда Ўзбекистонда болалар ўлимидаги даражани ҳам кузатадиган бўлсак, кўрсаткичларнинг аянчлигига гувоҳ бўламиз. Ҳар 1000 нафар туғилган чақалоқдан бир ёшгача ўлганлари сони ҳудудлар кесимида бўйича кўриб чиқадиган бўлсак, 1894 йилда Қорақўлпоғистон Республикасида 51,0, Андижон 41,6, Бухоро 51,2, Қашқадарё 39,5, Жиззах 45,7, Навоий 45,7, Наманган 44,1, Самарқанд 52,3, Сурхондарё 56,6, Сирдарё 37, 9, Тошкент вилояти 35,3, Фарғона 44,9, Хоразм 55,9, Тошкент шаҳри 31,9, республика бўйича эса 45,1га тўғри келади.

80—90-йилларида Ўзбекистонда етиштирилган пахта хом ашёсининг 93—94 фоизи, олтиннинг барчаси Марказга олиб кетилган ҳолда, маҳаллий аҳолининг истеъмол маҳсулотларига бўлган эҳтиёжи тобора ошиб борган. Бу эҳтиёж асосан собиқ Иттифоқнинг бошқа минтақаларидан дон ва гўштнинг 70 фоизи, картошканинг 60 фоизи, қанд, қуруқ сут ва болалар озиқ-овқатларининг 100 фоизи ва бошқа маҳсулотлар юртимизга олиб келинган.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг пахтадан бошқа ҳамма соҳалари қисқартирилиши оқибатида ўзбеклар фақат пахта етиштирувчи деҳқонларга айлантирилди. Саноат, транспорт, алоқа тармоқлари энг қуйи кўрсаткичларда амалга оширилди. Ижтимоий соҳа, фан, таълим, маданият ва соғлиқни сақлаш ривожини Иттифоқ кўрсаткичидан энг паст даражада қолди. Масалан, 1989 йилда Қашқадарё вилоятида 800 та мактабдан 300 таси мослаштирилмаган биноларда, 966 та синфда пол, 1048 та синфда шип, 113 та мактабда ошхона йўқ, 114 та мактаб биносининг деворлари эса нураш арафасида эди¹. Пахта яккаҳокимлиги туфайли уйларнинг остонасигача чигит экиларди. Бунинг натижасида халқимизнинг қадимий деҳқончилик ва чорвачилик маданияти ривожланмай қолди. Ислон Каримов республика иқтисодиётига бу тарзда бирёқлама муносабат қандай ачинарли оқибатларга олиб келиши ҳақида тўхталиб, бундай деган эди: Танг қоладиган ери шундаки, қишлоқлардаги ҳар беш хонадоннинг

¹Каримов И.А. Ўзбекистон ССР, маҳаллий Советларнинг халқ депутатлари ва жамоатчилик вакиллари иштирокида бўлиб ўтган кенгашда сўзланган маъруза. 1990йил 24 февраль.

бирида бирорта ҳам чорва мол, 37 фоизида сигир, ярмисида қўй боқилмаяпти. Андижон, Наманган ва Тошкент вилоятларида эса аҳвол яна ҳам мушкул"¹.

Шўро даврида шахсий чорва ҳам хусусий мулкчилик қолдиқлари" сифатида давлат томонидан шафқатсизларча талон-торож қилинди. Миллионлаб шаҳар, айникса, қишлоқ аҳолиси уй-жойсиз ва томорқасиз қийналиб яшарди. Кўпгина муаммоларнинг негизи айнан шу масалага бориб тақалишини билган республика раҳбари бу соҳага ҳам алоҳида эътибор қаратди: Қаранг, бугунги кунда қишлоқларимизда 240 минг оиланинг ери йўқ, 1 миллион 800 мингдан кўпроқ ҳовли эса уй-жой қурилиши ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш учун кенгайтиришга жуда муҳтож бўлиб турибди"².

Бундан ташқари бир вақтлар одамлар қишлоқ жойлардан мажбуран саноат марказларига олиб борилган. Бухорода, Фарғонада, Андижонда катта-катта тўқимачилик комбинатлари қурилди, бу корхоналарга 60—70 километр узоқдан ёш қизларимиз ва йигитларимиз олиб келиб ишлатилди.

80-йилларнинг охирига келиб, собиқ империя заифлашиб, республикалар ўзларига эркинлик талаб қила бошлади. Бундай жараёнлардан таҳликага тушиб қолган мустабид тузум раҳбарлари халқларни тутқунликда сақлаб қолиш мақсадида турли фитна ва иғволар уюштирди. Шу тариқа улар вазиятни издан чиқариб, Сиз Марказсиз мустақил яшай олмайсиз, акс ҳолда, шунақа даҳшатли хунрезликлар рўй бераверади", деган машъум фикрни одамлар онгига синдирмоқчи бўлди.

М.Горбачев (1985—1991) СССРга раҳбарлик қилган даврда ноҳақ сталинча қатақонга учраган, зўрлаб кўчирилган халқлар тақдири масалалари юзасидан бир қатар комиссиялар ташкил этилган бўлса-да, вазият деярли ўзгаришсиз қолаверди. Бир неча йиллар мобаинида тўпланган муаммолар миллатлараро муносабатларда ҳам ўз аксини топди. Ўзбекистондаги бу ҳолатни Фарғона воқеалари ва бошқа воқеалар мисолида кўришимиз мумкин.

¹ Каримов И.А. Ўзбекистон — бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли. -Т.: „Ўзбекистон“, 1993.

²Каримов И.А. Адолат, Ватан ва халқ манфаати ҳар нарсадан улуг. — Т.:Ўзбекистон", 1998.

Юртбошимиз Ислом Каримов Фарғона фожиалари ҳақида пгундай деган эди: Фарғона воқеалари, шунингдек, кейинги пайтларда рўй берган бошқа тартибсизликлар буларнинг барчаси турли миллат одамларида бир-бирига ишончсизлик пайдо қилди. Шундай бўлишига ким сабабчи? Мен ҳозир аниқ-равшан қилиб айтаман: жамики номаъқулчиликлар республикамиз чегарасидан ташқаридадир"¹. Фарғона водийсида рўй берган тартибсизликлар ҳам ана шундай ғаразли ниятда ташкил этилган эди.

Шу ўринда ана шу воқеалар тафсилотини яна бир бор эслатиб ўтамыз. 1989 йил 23 майдан бошлаб Фарғона вилоятининг кўпгина туман ва шаҳарларида, фавқулодда ҳодиса юз берди. Аввало, Қувасойда бошланган жанжал икки кундан сўнг Тошлоқ туманига, ундан сўнг эса Марғилон ва Қўқон шаҳарларига кўчди. Ушбу фожида 103 киши ҳалок бўлди, 1011 киши жароҳатланди. 757 та уй, 27 та давлат объекти, 275 та автотранспортга ўт кўйилди. Оммавий чиқишларга қатнашганларнинг сони ўттиз мингга яқинни ташкил этди. Етказилган зарар бир неча миллион сўмдан иборат бўлди.

Фарғона вилоятидаги воқеалар тугаганидан сўнг ҳам ҳар хил миш-мишлар натижасида Тошкент вилоятининг Паркент ва Бўка туманларида баъзи кимсалар томонидан нохуш воқеалар уюштирилди. Масалан, 1990 йил 3 март куни Паркентнинг марказида оммавий тартибсизликлар туфайли шу ерлик М.Миртурсунов ҳалок бўлди. Ушбу ҳолат аҳолининг кайфиятига салбий таъсир этиб, норози-ликларни кучайтирди. Ёки 1990 йил 2 декабрь куни Наманган шаҳридаги ички ишлар қўшинларининг ҳарбий хизматчилари билан маҳаллий ёшлар ўртасидаги жанжал натижасида 5 нафар ҳарбий хизматчи ва 3 нафар маҳаллий миллатга мансуб фуқаро ҳалок бўлди².

Ўзбекистонда XX асрнинг 90-йиллари бошидаги ижтимоий-сиёсий вазият кескинлашишига қўшни Қирғизистоннинг Ўш, Ўзган, Жалолобод ҳудудларида бўлиб ўтган воқеалар ҳам таъсир этди. Миллий зиддиятларнинг кескинлашиб, қонли тўқнашувларга айланиб кетишида азалдан қондош бўлган икки халқнинг

¹Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамыз. Асарлар, 7- жилд. Т.: Ўзбекистон", 1999.

²Каримов И.А. Адолат, Ватан ва халқ манфаати ҳар нарсадан улуғ. — Т.: Ўзбекистон", 1998.

хам айби йўқ эди. Мазкур воқеалар совет ҳокимияти олиб борган миллий сиёсатнинг асоратли оқибатлари эди.

Ўш воқеаларидан сўнг СССР Олий Советининг Миллатлар Совети СССР Олий Совети Президиуми топшириғига биноан Г.К.Крючков раҳбарлигида СССР халқ депутатларининг гуруҳи ўш вилоятидаги вазиятни ўрганиб чиқади. Натижада мазкур можароларнинг жавобгарлари вилоят ва Қирғизистон ССР сиёсий раҳбарияти экани таъкидланади¹.

Фарғона, Бўка, Паркент, Наманган, ўш воқеаларини бир-биридан айри ҳолдаги ҳодисалар деб бўлмайди. Уларнинг барчаси бутун мамлакатда кескинлашиб бораётган ижтимоий-сиёсий инқирознинг давоми, таркибий қисми эди. СССР раҳбарияти ва давлатнинг бошқа органлари миллий муносабатлар негизида можаролар келтириб чиқариб, халқлар бошига қўрқув ва даҳшат солиш ли билан мамлакат парчаланишининг олдини олмоқчи бўлди. Воқеаларнинг таҳлили миллатлараро муносабатлар борасидаги тўқнашув ва фожиаларнинг туб илдизлари анча чуқур ва мураккаб эканидан далолат берди. Бағрикенг, меҳмондўст, адолатпарвар ўзбек халқи ўз тарихи давомида ҳеч қачон, ҳеч қандай миллий асослардаги фожа ва қирғинларда қатнашмаган. Аммо, миллий можароларни ташкил этган ички ва ташқи кучлар республикадаги оғир иқтисодий-ижтимоий вазиятдан, ишсизлик ва бошқа қийинчиликлардан фойдаланиб қолди. Мутахассисларнинг хулосаларига кўра, Фарғона, Ўш ва Душанбедаги воқеалар аниқ ишланган сценарийлар билан амалга оширилган. Уларнинг натижасида Марказ бу республикаларга кучли дахл қилиши ва бошқарувни ўз қўлига олиши керак эди.

Фавқулодда вазиятнинг жорий этилиши ва ҳарбий кучларнинг олиб келиниши мустақиллик сари интилаётган ҳаракатларга зарба бериши лозим эди. Марказ уюштирган бундай қабих сиёсат амалга ошмади. Бунда, ҳеч шубҳасиз, Ислом Каримовдек мард ва жасур йўлбошчининг ўз халқи ва юрти

¹Каримов И.А. Адолат, Ватан ва халқ манфаати ҳар нарсадан улуг. — Т.: Ўзбекистон", 1998.

манфаатларини ўйлаб олиб борган қатъий сиёсати бекиёс тарихий аҳамият касб этади.

1989 йил 23 июнь куни бўлиб ўтган Ўзбекистон Компартияси МҚнинг XIV пленумида Ислон Абдуғаниевич Каримов Ўзбекистон Компартияси МҚнинг биринчи котиби этиб сайланди. Маълумки, республикамиз раҳбари сифатида И.А Каримов иш бошлаган пайтда ўлкамизда узок йиллар давомида ҳукм сурган коммунистик мафкура ва фақат хом ашё етказиб беришга асосланган бир ёклама иқтисодий сиёсат ҳар бир соҳада ўзининг ҳалокатли салбий таъсирини кенг миқёсда кўрсата бошлаган эди. Аммо, Ўзбекистоннинг янги раҳбарияти томонидан янгича сиёсат асослари ишлаб чиқилиб, ҳалқимизнинг кадр-қимматини ҳимоя қилиш, миллий мустақилликка эришиш сари дадил ҳаракатлар бошланди.

И.А.Каримов республикамиз раҳбари этиб сайланиб ишга киришган куннинг эртасигаёқ, яъни 24 июнь куни Ўзбекистон ССР Министрлар Советида катта мажлис ўтказди ва унда нутқ сўзлади. Бу нутқ моҳият эътиборига кўра унинг Ўзбекистон раҳбари сифатидаги биринчи нутқи экани билан ҳам алоҳида тарихий аҳамиятга эгадир. Ушбу чиқишда унинг сиёсий етакчига хос барча фазилатлари яққол намоён бўлади.

Ўзининг кескин танқидий ва амалий руҳи билан ажралиб турадиган мазкур нутқда республика раҳбари Ўзбекистонда вужудга келган ўта мураккаб ижтимоий-иқтисодий вазият ва унинг сабабларини чуқур таҳлил қилиб, аччиқ ва ҳаққоний бир ҳулосага келади. “Биз бундан буён эскича яшолмаймиз ва бундай яшашга замоннинг ўзи йўл қуймайди”, деб янги лавозимга қандай улуг мақсад ва масъулият билан киришаётгани, ўз фаолиятида ислохотчилик, эл-юртнинг дарду ташвишлари энг олий мезон бўлиб қолишини очиқ баён қилади”¹.

25 июнь куни эса, жанжал-тўполонлар алангаси ичида қолиб кетган Фарғонага йўл олади. Ловиллаб ёнаётган уйлар, таҳлика ва саросимага тушган

¹Каримов И.А. Ўзбекистон ССР, маҳаллий Советларнинг халқ депутатлари ва жамоатчилик вакиллари иштирокида бўлиб ўтган кенгашда сўзланган маъруза. 1990 йил 24 февраль.

шаҳар ва қишлоқлар, қаҳр-ғазабга тўлган одамларнинг ичига дадил кириб боради. Улар билан чин дилдан, ҳеч нарсани яширмасдан очик гаплашади. Бу инсонларнинг шу вақтга қадар ҳеч ким эшитмаган оҳу-нолаларини тинглаб, ўзининг юракдан чиққан самимий ва ҳаққоний сўзлари билан бамисоли уларнинг калбидаги жароҳатларга малҳам қўйгандек бўлади, кўнгилларда сўнган умид учқунларини уйғотади. Тартиб-интизомни тиклаш, қон тўкилишининг олдини олиш бўйича бутун масъулиятни ўз зиммасига олиб, аниқ чора-тадбирлар кўради.

Албатта, республика раҳбари сифатида Фарғона воқеаларининг сабаб ва оқибатлари ҳақидаги маълумотлар билан ўз кабинетида ўтириб ҳам танишиши, керакли қарорларни қабул қилиши мумкин эди. Аммо ўша пайтдаги аксарият партия арбобларига хос бўлган бундай хонанишинлик, кабинетдан чиқмай иш юритиш шипи унга мутлақо бегона эди. У ҳаётнинг қайноқ нафасини бевосита ҳис қилган, яхши-ёмон кунларда халқбилан бирга бўлиш, эл-юртнинг дарду-қувончига доимо шерик бўлишни ўзининг ҳаётий маслағи, олий инсоний бурчи деб билади.

Ўлкамиздаги вазиятни чинакамига ўнглаш, юртдошларимизнинг ҳаётга қарашини, бутунги ва эртанги кунга ишончини мустаҳкамлаш учун аввало, уларнинг иқтисодий, моддий аҳволини яхшилаш заруратини чуқур англаган республикамиз раҳбари аҳоли учун ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлган жуда катта бир масалани — одамларга томорқа ер бериш масаласини кун тартибига қўяди.

1989 йил 17 августда Ислом Каримов бошчилигида республика ҳукуматининг Тошкентда бўлиб ўтган кенгайтирилган йиғилишида аҳолига томорқа ва шахсий участкалар ажратиш масаласи муҳокама қилинади ва қишлоқда яшовчи ҳар бир оилани томорқа билан таъминлаш, уларга яқка тартибда уй-жой қуриш учун барча шарт-шароитларни яратиб бериш ҳақида" қарор қабул қилинади. Ушбу тарихий ҳужжатда қишлоқда яшовчи ҳар бир

кишига ўртача 25 сотихдан ер ажратиб бериш ва томорқа майдонларини қарийб 4,5 баробар кўпайтириш кўзда тутилган эди.

Бу борадаги амалий ишлар натижасида 1989-1990 йилларда бир ярим миллиондан кўпроқ оилага қўшимча ер ажратилди, 700 минг оилага янги томорқа ерлари берилди.

1989 йили Ислом Каримовнинг ташаббуси билан одамларга жуда катта миқдорда узоқ муддатли кредит-қарзлар берилди, уй-жой куриш учун курилиш материаллари, аҳолининг чорваси учун дағал ем-хашак ажратилди. 80-йилларнинг ўрталарида йилига 3 миллион квадрат метр уй-жой курилган бўлса, 1989 йили яратилган қулай имкониятлар туфайли бу кўрсаткич 4,9 миллион квадрат метрни ташкил этди. Якка тартибда уй-жой курувчиларга қарз бериш учун ресурсларнинг умумий ҳажми 1989 йилга келиб бир ярим баробар кўпайтирилди ва 187 миллион сўмга етказилди.

Одамларга ер бериш, уларни иш билан таъминлаш, аҳолини, айниқса аёллар ва болаларни ижтимоий ҳимоя қилиш борасида олиб борилган оқилона сиёсат халқимизга тарихнинг энг оғир синовларидан омон-эсон ўтиш, юз бериши мумкин бўлган катта ижтимоий тангликларнинг олдини олиш, иктисодий юксалиш учун замин тайёрлаш имконини берди.

Юртбошимизнинг Ўзбекистон Компартияси МҚнинг 1989 йил 19 августдаги XVI пленумида сўзлаган нутқида ҳам республикадаги социал аҳволнинг, одамларнинг социал таъминоти ва уларни ижтимоий ҳимоя қилишнинг мутлақо қониқарсизлиги, қишлоқ аҳолисининг атиги 5 фоизи канализация ва водопровод билан, салкам 50 фоизи ичимлик суви билан, 17 фоизи табиий газ билан таъминланганини нормал аҳвол, деб ҳисоблаш мумкин эмаслиги очиқ айтилди. Кўрилаётган барча чораларга қарамай, аҳолини уй-жой, соғлиқни сақлаш, маданият, маиший хизмат объектлари, мактаблар, болалар боғчалари ва ҳоказолар билан таъминлашда сезиларли силжишларга эришилмаётгани кескин танқид қилинди.

Ишсизлик муаммосини ҳал этиш бўйича Юртбошимиз қуйидагича таклиф киритди: “Масалан, Фарғона областини олайлик, бу ерда 149 та колхоз ва совхоз бор. Агар ҳар бир хўжаликда 50-60 кишилик қурилиш бригадаси тузиб, улар қурилиш материаллари билан таъминланса, бундай бригадалар аҳоли билан шартнома асосида уй-жой қуришлари мумкин бўлур эди. Фақат шунинг эвазига 7,5 минг кишини иш билан таъминлаш мумкин бўларди. Хўжаликларда ғишт, дурадгорлик буюмлари ва бошқа нарсалар тайёрлайдиган ёрдамчи корхоналар бунёд этишга киришилса-чи. Масалан, Хоразм областида шундай иш тутиш қурилиш материаллари тақчиллигини бартараф этиш билан бирга уч йил мобайнида ишлаб чиқаришга қўшимча тарзда 2,5 минг кишини жалб этиш имконини беради. Бу одамларни ижтимоий ишлаб чиқаришга жалб этишнинг тўғридан-тўғри йўлидир. Уларга меҳнат дафтарчалари бериш, пенсия билан таъминлаш мумкин бўлади. Бунинг устига, улар ўзлари учун қурилиш ишларини. томорқа участкаси орқали эса ўз оилаларини озиқ-овқат маҳсулотлари билан кўп жиҳатдан таъминлашларини назарда тутсак, бу ишдан кўриладиган наф яққол намоён бўлади”¹.

Ўзбекистонда 1989 йилнинг иккинчи ярмидан бошланган ўзгаришлар Гдлян гуруҳига нисбатан муносабатларни ҳам кескин ўзгартириб юборди. “Пахта иши” билан боғлиқ бўлган қонунбузарликларни фош этиш, бегуноҳ кишиларни оқлашда Ўзбекистоннинг янги раҳбари Ислон Каримов бошчилигида кенг кўламли ишлар бошланди. Бу ишлар Марказдан ҳеч қандай рухсат сўрамасдан мустақил тарзда олиб борилди. Шундай мураккаб шароитда иттифоқдош республикалар ичида биринчи бўлиб республика Бош прокурори Президент Ислон Каримовнинг тавсиясига кўра тайинланди. Юртбошимиз Бош прокурор олдида республикаимиз манфаатларини ҳимоя қилиш, биринчи навбатда, “Пахта иши” бўйича ноҳақ малаган фуқароларнинг ҳақ-ҳуқуқини тиклаш масаласини қўйди. Ўзбекистон ССР лий Совети Президиуми 1989 йил 12 сентябрда ”Пахтачиликда қўшиб ёзишга йўл қўйгани учун жиноий

¹Каримов И.А. Ўзбекистон ССР, маҳаллий Советларнинг халқ депутатлари ва жамоатчилик вакиллари иштирокида бўлиб ўтган кенгашда сўзланган маъруза. 1990 йил 24 февраль.

жавобгарликка тортилган кишиларни авф этиш мақсадида хужжатлар тайёрлайдиган комиссия" ташкил этди. Бу комиссия тергов хужжатларини Ўзбекистонга қайтариб, минглаб ишларни қайта ўрганди. Узоқ давом этган машаққатли кураш натижасида, 2940 кишининг ҳақ-ҳуқуқи қайта тикланди, 1015 киши асоссиз судлангани аниқланди. Ноқонуний равишда ҳибсга олинган ватандошларимиз озодликка чиқди.

“Пахта иши” тўғрисида Президентимиз шундай деган эди: “Пахта иши” деб аталмиш масалани кўриб чиқишда йўл қўйилган жиддий хатолар ва нуқсонлар, бу масалага ўйламай-нетмай ёппасига ёндашувлар, кўпинча эса иқтидорли одамларни асоссиз равишда актив фаолиятдан четлаштириш, буларнинг ҳаммаси жуда кўплаб одамлар ва уларнинг оилалари тақдирида машъум роль ўйнагани халққа жуда ёмон таъсир қилди”¹.

Республикада юзага келган ижтимоий аҳволни Юртбошимиз И.А.Каримов Москвада бўлиб ўтган КПСС МҚ Пленумида (1989 йил 20 сентябрь) сўзлаган нутқида ёрқин баён этган эди: унда аҳолини иш билан таминлаш, халқ учун зарур бўлган объектлар — уй-жой, маориф, соғлиқни сақлаш, маданият объектлари, савдо, маиший, коммунал ва бошқа хизматларни тегишли тарзда кўпайтириш, халқ хўжалиги ҳаддан ташқари бирёқлама ривожланаётгани аҳволни чигаллаштираётгани, сув манбалари тобора тақчил бўлиб бораётгани сабабли қишлоқ хўжалиги соҳасини ҳам жиддий тарзда қайта кўриб чиқиш зарурлиги, ипглаб чиқариш кучларини ривожлантириш ва жойлаштиришдаги нуқсонлар ва ўзбошимчалик сабабли ниҳоятда танг экологик вазият вужудга келгани, Орол атрофида содир бўлаётган ҳалокатли аҳвол ҳам шундан далолат бераётгани, Ўзбекистон билан Иттифоқ ўртасидаги тафовут камайиш ўрнига кўпайиб кетаётгани, ичимлик суви етишмаётгани, болаларнинг нобуд бўлиши, аҳолининг касалликларга чалиниш даражаси баландлиги таъкидланди.

¹Каримов И.А. Адолат, Ватан ва халқ манфаати ҳар нарсадан улуг. — Т.: Ўзбекистон, 1998.

Агар ана шу муаммолар мажмуасига яна бошқарув соҳасидаги жиддий хато ва нуқсонларни, “Пахта иши” деб аталмиш ишларга маъмурий-буйруқбозлик, ўзбошимчаликбилан беъманиларча ёндашиш ҳам қўшилса, шунингдек, халқнинг рихий ва маданий қадриятларига, расм-русумлари ва анъаналарига худди шу йўсинда баҳо берилгани инобатга олинса, республикадаги социал ва миллатлараро ескинлик сабаблари аён бўлиши ҳақида юртбошимиз ёниб-куйиб гапиради¹.

Мустақиллик арафасида халқимизнинг шаъни ва ғурури, қонуний ҳуқуқлари, унинг бой тарихи, бебаҳо маданияти, буюк аجدодларимизнинг хотирасига нисбатан тарихий адолатни тиклаш бўйича яна бир қанча қарорлар, шу жумладан, анъанавий халқ байрамлари, урф-одат ва маросимларни қайта тиклаш тўғрисидаги қарорлар қабул қилингани ҳам улкан жасоратли қадам бўлди.

1990 йил 21 мартдан бошлаб, энг қадимий байрамларимиздан бири Наврўз умумхалқ байрами сифатида нишонланди. Наврўз анъаналарига биноан, қариялар, болалар, беморлар, ногиронлар ҳолидан хабар олиш, бева-бечора ва боқувчисидан ажралганларга меҳр-шафқат кўрсатиш бўйича тадбирлар амалга оширилди.

1990 йил 4 июнь куни Ўзбекистон Компартиясининг XXII съездида Президентимиз сўзлаган маърузасида республика ривожига халақит бераётган хато ва камчиликларни аниқдаб, уларни тузатиш йўлида амалий ҳаракат дастурини ишлаб чиқиш, миллий давлатчилик, ижтимоий-иқтисодий ва маънавий тараққиётнинг барча энг ўткир муаммоларини ҳал этиш вазифаси қўйилди.

Инсон манфаатларини тиклаш йўлидаги ишлар изчиллик билан олиб борилди: унда пахта яккаҳокимлигига барҳам бериш, пахта тайёрлаш ҳажмини мақбуллаштириш ва барқарорлаштириш, пахта ва бошқа маҳсулотлар учун қўшш адолатли ҳақ жорий этилиши шулар жумласидандир. Масалан, 1989 йили

¹ Қ а р и м о в И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қураимиз. Асарлар, 7- жилд.- Т. Ўзбекистон", 1999.

пахта учун қарийб 400 миллион сўмлик қўшимча ҳақ тўланди, 1990 йили эса бу рақам икки баробар кўпайиши, пахта ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотлари нархш қайта кўриб чиқиш тўғрисидаги масала ҳал қилина бошланди. Даромади кам бўлган аҳолига ёрдам берилгани, бошланғич синфларда ўқиётган ўқувчиларга, касалманд ва ҳомиладор аёлларга бепул нонушта бериладиган бўлгани, ветеранларнинг пенсиялари ва имтиёзлари кўпайгани, талабаларга қўшимча пул тўлаш жорий этилгани — буларнинг барчаси ўша суронли даврдаёқ Президентимиз бошлаган ислохотларда инсон манфаатлари асосий мақсад даражасига кўтарилганидан далолат беради.

Шу ўринда куйидаги сўзларга эътибор берайлик: Истеъмол буюмлари ишлаб чиқаришнинг ўсиши ишлаб чиқариш воситалари тайёрланишининг ўсишидан икки баробар илдамлашиб кетди. Газ, нефть қазиб олиш, цемент, линолеум, мол ёғи мева-сабзавот консервалари ишлаб чиқариш юзасидан топшириқлар бажарилди. Картошка, сабзавот, гўшт, сут ва бошқа маҳсулотларни харид қилиш кўпайди.

Тўрт йил мобайнида 2,3 миллион квадрат метр уй-жой, 71 минг ўринг мўлжалланган умумтаълим мактаблари, қарийб 3000 беморга мўлжалланган касалхоналар, ҳар сменада 8 минг бетоб кишини қабул қилишга мўлжалланган поликлиникалар планга қўшимча тарзда фойдаланишга топширилди".

Пахтачиликда алмашлаб экишни жорий этишга асосланган илмий йўлдан бориш соҳасида жиддий қадамлар қўйилди, 1991 йилда пахта толаси етиштиришни 100 минг тоннага камайтириш, давлат буюртмаси даражасини эса етиштирилга маҳсулотнинг ярмидан оширмаслик вазифасини қўйилаётгани, пахтадан бўш ерлардан эса одамларнинг энг зарур эҳтиёжларини қондириш учун, шу жумладан, чорвачилик маҳсулоти етиштиришни кенгайтириш учун фойдаланиш вазифаси қўйилди.

“Шу билан бир қаторда районлар, шаҳарлар, йирик посёлкаларда кенг соҳалн касалхоналар, поликлиникалар, фельдшерлик-акушерлик пунктлари, туғуруқхоналарнинг кенг шохобчаларини жадал суръатлар билан

ривожлантириш, жойларда участка касалхоналарини қайта тиклаш керак... Халқ таълими, ёш авлодга таълим ва тарбия бериш соҳаси тубдан янги ёндашувлар талаб қилади. Болаларни мактабгач тарбия муассасалари билан таъминлашда кескин бурилишга эришиш зарур. Уйлардаги болалар боғчалари шохобчаларини, консультация пунктларини, қишлоқдаги болалар боғчаси-мактаб комплекслари шохобчаларини фаоллик билан кенгайтириш лозим” деб, юртбошимиз халқимизнинг ижтимоий-социал соҳадаги эҳтиёж ва манфаатларини қондириш масалаларига ҳам алоҳида эътибор қаратди.

Ислом Каримов ташаббуси билан Ўзбекистон ССР Олий Совети Иттифок органларига ўзбекистонлик йигитларнинг ҳарбий хизматни ўташ тартибини ўзгартириш тўғрисида бир қанча таклифлар киритди. Чунончи, қурилиш қисмларига чақирилган йигитлар Туркистон ҳарбий округи ҳудудида хизматни ўташлари тўғрисидаги масала ҳал этилди.

Халқимиз республика ҳукуматининг Алишер Навоий, Мирзо Улуғбек, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Абдулла Қодирий, Чўлпон, Фитрат каби буюк аждодларимиз юбилейларини ўтказиш тўғрисидаги қарорини жуда руҳланиб кутиб олди.

Мустақиллик сари қўйилган энг муҳим сиёсий, ҳуқуқий қадамлардан бири — бу 1990 йил 20 июндаги Ўзбекистон ССР Олий Советининг иккинчи сессиясида қабул қилинган Мустақиллик декларациясининг қабул қилиниши бўлди. Декларацияда шундай дейилади: Ўзбекистон Совет Социалистик Республикаси Олий Совети:

—ўзбек халқининг давлат қурилишидаги тарихий тажрибаси ва таркиб топган бой анъаналари,

—ҳар бир миллатнинг ўз тақдирини ўзи белгилаш ҳуқуқини таъминлашдан иборат олий мақсад ҳақи,

—ҳар бир кишининг фаровон ҳаёт кечиришини таъминлашни олий мақсад деб билган ҳолда,

—Ўзбекистон халқларининг келажаги учун тарихий масъулиятни чуқур ҳис этган ҳодда,

—халқаро ҳуқуқ қоидаларига, умумбашарий қадриятларга ва демократия принципларига асосланиб

Ўзбекистон Совет Социалистик Республикасининг Давлат мустақиллигини эълон қилади"¹.

Бу Ўзбекистонни янги йўлдан мустақил равишда, ўз тақдирини ўзи ҳал қилган ҳолда боришини билдирувчи қатъий қарор эди. Бу Президент И.А.Каримовни ўз позициясида қатъий туриб, ўзбек халқи иродасини рўёбга чиқариш йўлида олиб борган изчил ислохотлари, тинимсиз курашларининг қонуний натижаси эди.

Яна бир муҳим ҳужжат 1991 йил 14 июнда қабул қилинган “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги Қонун давлат билан дин ўртасидаги ўзаро муносабатларда қонуний принципларини тўла тиклади.

Мустақиллик арафасида динга алоқадор масалалар ижобий ҳал қилинди. юртимизда асрлар мобайнида мавжуд бўлган халқ расм-русумларининг миллий шакллари яна ҳаётга татбиқ этила бошлади, аҳолига томорқа ерлари ажратиб берилди, одамларнинг маоши оширилди, буларнинг ҳаммасида инсон манфаатлари. ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш борасидаги улкан ишларнинг дастлабки нишонлари мужассам эди.

1991 йил 18 августда Москвада юз берган сиёсий тўнтариш алангаси сўнмаган бир шароитда 1991 йил 31 августда XII чақириқ Ўзбекистон Олий Кенгашининг навбатдан ташқари олтинчи сессияси ўз ишини бошлади. Ана шу сессияда Президентимиз Ислам Каримов Ўзбекистон Республикасининг Давлат мустақиллигини эълон қилди. Сессияда қабул қилинган ҳужжатда шундай дейилади:

¹ Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамыз. Асарлар, 7- жилд. -Т. Ўзбекистон", 1999.

— Ўзбекистон сабоқ чиқариб ва ССР Иттифоқининг сиёсий ҳамда ижтимо ҳаётидаги ўзгаришларни эътиборга олиб, халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда қайд этилган

— ўз тақдирини ўзи белгилаш ҳуқуқига асосланиб, Ўзбекистон халқларининг тақдирини учун бутун масъулиятни англаб, шахснинг ҳуқуқ ва эркинликлари мустақил давлатлар ўртасидаги чегараларнинг бузилмаслиги тўғрисидаги Хельсинки шартномаларига қатъий садоқатини баён этиб, миллати, диний эътиқоди ва ижтимоий мансублигидан қатъи назар, республика ҳудудида яшовчи ҳар бир кишининг муносиб ҳаёт кечириши, шаъни ва қадр-қимматини таъминлайдиган инсонпарвар демократик ҳуқуқий давлат барпо этишга интилиб, “Мустақиллик Декларацияси”ни амалга ошира борди. Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши Ўзбекистоннинг Давлат мустақиллигини ва оз суверен давлат — Ўзбекистон Республикаси ташкил этилишини тантанали равишда эълон қилади”¹.

Халқимиз, аجدодларимиз асрлар давомида орзу қилиб келган мустақиллик, тақдирини ўзи белгилаш, ўз юрти бойликларидан ўзи фойдаланиш, мамлакатни ички ва ташқи сиёсатини ўзи белгилаш, бой миллий меросдан баҳраманд бўли тилини, динини, урф-одатлари ва миллий байрамларини тиклаш ва ривожлан-тириш, ўз меҳнати натижасидан манфаатдор бўлишдек олий даражадаги ҳуқуқ ва манфаатларига шу тариқа мустақиллик туфайли эришди. Бундай оғир машаққат кураш йўли, унинг энг драматик босқичлари Юртбошимизнинг “Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” китобида атрофлича кўрсатиб берилган.

¹К а р и м о в И.А. Ўзбекистон ССР, маҳаллий Советларнинг халқ депутатлари ва жамоатчилик вакиллари иштирокида бўлиб ўтган кенгашда сўзланган маъруза. 1990 йил 24 февраль.

II БОБ. МАЪНАВИЙ ТАНАЗЗУЛ МУСТАМЛАКАЧИЛИК СИЁСАТИНИНГ АСОСИЙ КЎРИНИШИ

2.1. Маънавий таназзулга учрашишидан мустамлакачилик сиёсатининг мафкуравий таъсири

Мавзуга чуқурроқ киришимиздан олдин изланишларимиздаги тушунчаларга аниқлик киритиб олишимиз керак. Бундаги асосий тушунчаларни маънавият ва мафкура тушунчалари ташкил этади. Албатта, «маънавият» тушунчасининг илмий, фалсафий, адабий ёки оддий тилда ифодаланадиган кўплаб таърифларини келтириш мумкин. Умуман, ўзида жуда чуқур ва кенг камровли маъно-мазмунни мужассам этган бу тушунчага ҳар қайси маърифатли инсон ўзининг фалсафий ёндашуви, сиёсий қарашлари ва эътиқоди, онгу тафаккуридан келиб чиққан ҳолда турлича таъриф ва тавсифлар бериши табиий. Шунинг учун ҳам бу масала бўйича илмий адабиётларда, кундалик матбуотда бир-биридан фарқ қиладиган фикр-мулоҳазаларни учратганда бундан таажжубланмасдан, уларни ҳар қайси муаллифнинг ўзига хос дунёқараши, мушоҳада тарзи ифодаси сифатида қабул қилиш ўринлидир.

Маълумки, маънавият — инсон руҳий ва ақлий оламини ифодаловчи тушунча. У кишиларнинг фалсафий, ҳуқуқий, илмий, бадий, ахлоқий, диний тасаввурларини ўз ичига олади. Маънавият атамасининг асосида «маъно» сўзи ётади. Инсоннинг ташқи ва ички олами мавжуд. Ташқи оламига унинг бўйбасти, кўриниши, кийиниши, хатти-ҳаракати ва бошқалар киради. Ички олами эса унинг яшашдан мақсади, фикр юритиши, орзу-истаклари, интилишлари, ҳис-туйғуларини ўз ичига олади. Инсоннинг ана шу ички олами маънавиятдир. Озиқ-овқат одамга жисмоний қувват берса, маънавият унга руҳий озиқ ва кудрат бағишлайди. Маънавият маърифат ва маданият билан боғлиқ. Маънавият одамларда тайёр ҳолда вужудга келмайди. Унга муттасил ўқиш, ўрганиш, тажриба орттириш орқалигина эришилади. Маънавият қанчалик бойиб борса, жамият ва миллат шунчалик равақ топади. Маънавиятли одам яшашдан мақсад нималигини аниқ билади, умрини

мазмунли ўтказиш йўлини излаб топади, муомала қилиш маданиятини эгаллайди, ҳар бир масалага инсоф ва адолат нуқтаи назаридан ёндашади. Виждон нима, ёлғон ва рост нима, ор-номус нима, ҳалол ва ҳаром нима — буларнинг ҳаммасини бир-биридан ажрата олади, ҳаётда ёмонликка бошловчи хатти-ҳаракатлардан воз кечади, яхшиликка бошловчи амалларни бажаради. Қисқаси, маънавиятда инсон ҳаётининг мазмуни акс этади. Ватанни севиш, ватанпарварлик инсон маънавиятини белгиловчи асосий омиллардан биридир. Маънавият камол топган жамиятларда қобилият, истеъдод эгалари шу жамиятнинг, миллатнинг юзи, ғурури, обрў-эътибори ҳисобланади. Маънавиятли жамиятда ақл, соғлом фикр, адолат ва яхши хулқ устувордир.¹

Бундай жамиятда халқнинг эртанги кунга ишончи кучли бўлади, одамга ному-носиб турли иллатлар барҳам топади. Миллатнинг асрлар давомида шаклланган илдизлари, унинг тарихий тажрибалари ва ижтимоий-маданий ривожланишисиз маънавиятни тасаввур қилиш қи-йин. «маънавият — инсоннинг, халқнинг, жамиятнинг, давлатнинг куч-қудратидир. У йўқ жойда ҳеч қачон бахтсаодат бўлмайди», деган эди Ўзбекситон Республикаси Президенти Ислом Абдуғаниевич Каримов. Шу сабабли Ўзбекистонда маънавиятни юксалтириш, халқни маънавиятли қилиш давлат сиёсати даражасига кўтарилган. Мустақиллик туфайли ўзбек халқининг кўп асрлик бой тарихий, илмий, маданий ва диний меросини ўрганиш, ундан халқнинг умумий ва бебаҳо мулки сифатида фойдаланишга кенг йўл очилди. Маънавиятимиз «Авесто» ва зардуштийлик таълимотидан бошлаб ҳозирги кунгача шаклланиб, бойиб, умуминсоний қадриятлар билан ёнма-ён ривожланиб бормоқда.

Бинобарин, маънавиятга қарши қаратилган ҳар қандай таҳдид ўз-ўзидан мамлакат хавфсизлигини, унинг миллий манфаатларини, соғлом авлод келажагини таъминлаш йўлидаги жиддий хатарлардан бирига айланиши ва охир-оқибатда жамиятни инқирозга олиб келиши мумкин. Кези келганда илгари айтган бир фикримни такрорламоқчиман: бу дунёда табиатда ҳам,

¹ Ислом Каримов. “Юксак маънавият — энгилмас куч” «Маънавият» нашриёти.

жамиятда ҳам бўшлиқ бўлмайди. Қаердадир бўшлиқ пайдо бўлдими, ҳеч шубҳасиз, уни албатта кимдир тўлдиришга ҳаракат қилади Маънавий таҳдид деганда, аввало, тили, дини, эътиқодидан қатъи назар, ҳар қайси одамнинг том маънодаги эркин инсон бўлиб яшашига қарши қаратилган, унинг айнан руҳий дунёсини издан чиқариш мақсадини кўзда тутадиган мафкуравий, ғоявий ва информацион хуружларни назарда тутиш лозим, деб ўйлайман.

МАФКУРА (араб. — фикрлар мажмуи) эса муайян ижтимоий гуруҳ, қатлам, миллат, жамият, давлатнинг манфаатлари, орзулари, мақсадлари ифодаланган қарашлар ва уларни амалга ошириш тизими. Унда манфаатлари ифодаланаётган гуруҳ ва қатламларнинг ўтмиши, бугунги куни ва истикболи ўз ифодасини топади.¹ Озодлик, эркинлик, мустақиллик, тинчлик, ҳамкорлик ғоялари асосида шаклланган, эзгу мақсадларга хизмат қиладиган мафкура бунёдкорлик хусусиятига эга бўлади. ҳукмронлик, мустабидлик, тажовузкор, босқинчилик, экстремистик, ақидапарастлик ғоялари асосида шаклланган, миллат ва халқларни асоратга соладиган мафкура вайронкорлик хусусиятига эгадир. Мафкуранинг диний, дунёвий, миллий, сиёсий ва бошқа кўринишлари бор. Аксарият ривожланган мамлакатлар халқлари эркинлик, адолат, қонун, инсон ҳуқуқлари, миллатлараро ҳамжиҳатлик, диний бағрикенглик каби ғояларга асосланган мафкурага таянмоқда.²

Энди бевосита «Ўзбекистон муставиллика эришиш остонасида» китоби билан боғлиқ ҳолатларга кўз ташлайдиган бўлсак, мустақилликка эришиш остонаси юртимизда халқнинг сабр косаси тўлган, шу билан бирга собиқ Марказ янада кўпроқ зуғум ўтказа бошлаган фурсат эди. Ваҳоланки, раҳбарларнинг бўш-баёвлигидан фойдаланиб, Ўзбекистоннинг ўзида кўплаб малакали ва салоҳиятли кадрлар бўлишига қарамасдан, СССРнинг турли минтақаларидан юртимизга ишни билмайдиган, фақат бу ердаги имкониятлардан фойдаланиб, давру даврон суришни ўйлайдиган одамларни юборила бошлади. Улар халқимиз ўртасида “десантчи”лар деб ном олди. Бошқа

¹ Ўзбекситон миллий энциклопедияси. 5-жилд, Давлат илмий нашриёти, Тошкент 2001

² Каримов И.А., Ўзбекистон: миллий истиклол, иқтисод, сиёсат, мафкура, 1-жилд., Т., 1996.

минтакалардан юборилган кадрларнинг баъзилари республика эҳтиёжлари ва кулфатларига ҳамдард бўлиш у ёқда турсин, балки партия, совет ва ҳуқуқни муҳофаза этиш органлари ва бошқа органларда ўзларининг раҳбар лавозимларига тайинланишларини ўзбошимчалик қилиш учун берилган ёрлик, деб билдилар. Лекин ўша даврда майдонга Ислом Каримовдай йўлбошчи кириб келдики, бу каби тартибсизликлар, камситишлар чек қўйила бошлади.

Халқнинг жуда бой тарихи ва маданиятини, ўлканинг ўзига хос ноёб хусусиятларини билмаган ва билишни ҳам истамаган бу одамлар республика ҳаётини босиб-янчиб, қинғир ўзанга солишга киришдилар. Уларнинг чангалидан чиқиб кетиш, етказилган зарарнинг ўрнини қоплаш эса осон бўлмади. Бунда ижтимоий-иқтисодий тармоқнинг барча жабҳаларида қолоқлик, оқсаш сезилаётган эди.

Масалан, Ўзбекистонда 1700 та мактаб авария ҳолатида эди. Аҳоли жон бошига ҳисоблаганда, даромади 75 сўмдан ошмайдиган 8 миллион 800 мингга яқин одам, республика аҳолисининг 45 фоизи қашшоқликда кун кечиарди. Ўзимизда етиштирилган пахта хом ашёсининг аксарияти четга ташиб кетилиб, халқ истеъмолини қондириш учун ташқаридан ҳар йили 8—9 миллиард сўмга яқин тайёр маҳсулот олиб келинган. Яъни юртимизда шунчалик бой хом ашё ресурслари бўлишига қарамасдан, улардан деярли тайёр маҳсулот ишлаб чиқарилмаган. Йиллар давомида йиғилиб келган ва, ниҳоят, 90-йилларга яқин ижтимоий портлаш даражасига етган бундай оғир муаммолар ҳақида биринчи марта Ислом Каримов очик гапириб, уларни ҳал этиш масаласини кун тартибига қатъий қилиб қўяди. Юртбошимизнинг сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маданий-маънавий соҳаларга — Ўзбекистон ҳаётининг деярли барча жабҳаларига тааллуқли бўлган муаммоларни аниқ рақам ва кўрсаткичлар асосида билиши ва уларнинг ечимини аниқ кўрсатиб бериши унинг қалбида ислоҳот ғоялари, мустақиллик ғояси узоқ йиллар давомида шаклланиб борганини кўрсатади. Шу маънода, “Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” китоби яқин тарихимизнинг энг мураккаб ва таҳликали даври

бўлган истикдол арафасида юртимизда ҳукм сурган ўта оғир ижтимоий-иқтисодий вазиятни ҳаққоний тасвирлаб берадиган энг ишончли манбадир.

Президентимиз И.А.Каримовнинг юртимиз учун ўта оғир йилларда кескин муаммолар гирдобиди туриб, Ўзбекистоннинг келажагини аниқ тасаввур қилган ҳолда илгари сурган ғоя ва дастурлари унинг Ватанимизнинг ёруғ истикболига шундай буюк ишонч билан қараганидан яққол далолат беради.

Китоб муаллифи 1990 йилдаёқ, КПСС XVIII съездининг якунлари ва “Ўзкомпартия фаолиятининг асосий йўналишлари тўғрисида”ги маърузасида таълим-тарбия кадрлар тайёрлашнинг мақсад ва вазифалари, устувор йўналишлари соҳасида қуйидаги йўналишларни белгилаб берган эди.

“... Бизга кадрлар тайёрлашнинг махсус миллий дастури керак.

Бу дастур:

— умумий таълим мактабларида дарс бериш сифатини ошириш (ўқитувчиларни, методистларни қўшимча равишда моддий рақбатлантириш, махсус синфхоналар барпо этиш, олий ўқув юртларининг мактабларни оталиққа олишини йўлга қўйиш ва шу кабилар)ни;

— энг истеъдодли болалар учун мактаблар очишни;

— корхоналар билан мактаблар ўртасида сифат жиҳатидан янги муносабатлара жорий этишни;

— ҳунар-техника билим юртларида хўжалик ҳисобини жорий этишни ва шу асосда оммавий касб кадрларини тайёрлаш сифатини кескин оширишни;

— олий ўқув юртларида мутахассислар тайёрлаш системасини қайта қуришни, соҳага кадрлар тайёрлашнинг буюртма бериш усулини жорий этишни;

— республиканинг юқори малакали миллий мутахассисларини тайёрлаш у Иттифоқдаги ва чет эллардаги энг яхши марказларга ёшларни юбориш системас ўз ичига олиши керак.

Дарвоқе, бу соҳада ҳозирнинг ўзидаёқ бир мунча иш қилинмоқда. Яқинда Фарғона давлат дорилфунунини, Бухоро медицина институтини, Нукус

пелагогика институтини ва шу кабиларни ташкил этиш ҳақида қарорлар қабул қилинди..."¹.

Президентимиз республика раҳбарлигига тайинланган дастлабки кунларданои юртимизнинг маданий кадриятларни тиклаш ва ривожлантириш вазифасини ўз олдига буюк мақсад қилиб қўяди.

Советлар ҳукмронлигининг сўнгги ўн йилликларида Ўзбекистон маданиятининг ривож топишига маданият ва санъат соҳасини моддий-иқтисодий жиҳатдаи таъминлашда йўл қўйилган жиддий хатолар ҳам салбий таъсир кўрсатди. Хусусан, 1940 йилдан бошлаб сурункали равишда мазкур соҳа учун давлат бюджетидан маблағ ажратиш камайиб борди: 1940 йили республика аҳолиси талаб-эҳтиёжлари учун ижтимоий-маданий тадбирлар ва фаннинг ривожига сарфланган харажатлар республика бюджети умумий харажатлар қисмининг 67,9 фоизини ташкил этган бўлса, 1980 йилга келиб 46,9 фоизини ташкил этди². Фан ва маданият учун ажратилган маблағнинг мунтазам камайиб боришига сабаб давлатнинг бу соҳа учун маблағ ажратишни истамаганидан эмас, балки Совет давлатининг иқтисодий аҳволи тобора ёмонлашиб бораётганлигидан далолат эди. Айниқса, бу 80-йилларнинг иккинчи ярмига келиб ҳолат кескин тус ола бошлади.

Шундай бўлса-да, мустабид тузум ўзининг мафкуравий чеклашларидан, коммунистик ғояга зид бўлган қарашларга мурасасиз бўлишдан воз кечмади. Аксинча ижтимоий-иқтисодий турғунлик йилларида собиқ Иттифокда қиёсий ақидапарастлик янада кучайди. Бу йилларда мусулмончилик ва миллатчиликнинг барча кўринишлари яна бир қарра эскилик сарқити сифатида қораланди. Бундай ҳол, айниқса, 80-йилларнинг ўрталарида, давлат ва жамоат арбоби, Ўзбекистон Коммунистик партияси Марказий қўмитасининг биринчи котиби Шароф Рашидов вафотидан сўнг сиёсий ҳокимият тепасига келган И.Усмонхўжаев маъмурияти даврида яққол сезилди. Бу даврда республика

¹ Қ а р и м о в И.А. Ўзбекистон ССР, маҳаллий Советларнинг халқ депутатлари ва жамоатчилик вакиллари иштирокида бўлиб ўтган кенгашда сўзланган маъруза. 1990 йил 24 февраль.

² Қ а р и м о в И.А. Ўзбекистон — бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли. -Т.: Ўзбекистон", 1993..

рахбарияти, асосан, Марказнинг кўрсатмасини тўхтатмасдан бажариш, уни ҳаётга татбиқ қилиш билан шуғулланди, холос. Халқнинг тақдири, ижтимоий-маданий аҳволи Усмонхўжаев маъмуриятини қизиқтирмади. Бу йилларда республикада кўплаб масжидлар, мадрасалар ёпиб қўйилди, улар яна омборхоналарга айлантирилди. Диний маросимлар қатъий чекланди, жаноза ўқиш, марҳумларни сўнгги йўлга кузатиш ва бошқа одатлар тақиқланди. Ўрта Осиё халқларининг қадимий, исломгача мавжуд бўлган миллий-анъанавий байрами “Наврўз” таъқиб остига олинди. Гўё Наврўзни умумхалқ байрами сифатида нишонлаш бошланганидан бўён республикада динга ишонувчилар сони кўпайганлигининг белгисидир. Коммунистик ақидапарастлар Наврўзни тақиқлаб, унинг ўрнига Навбаҳор байрамини ўйлаб топди. Лекин ўзбек халқи юқоридан туширилган янги байрамни қабул қилмади.

Урушдан кейинги мураккаб ва ўта зиддиятли йилларда халқимиз ўзлигини, қадимий миллий маданияти ва қадриятларини сақлаб қолишга ҳаракат қилди. Лекин бу осон кечмади. Бу йўлда ўзига хос курашлар ва йўқотишлар содир бўлди. Коммунистик мафкура маҳаллий халқнинг миллий ғурурини синдиришга уринди. Халқни миллий маданиятдан, миллий анъаналардан чалғитиш учун “коммунизм” ва “ривожланган социализм” каби ҳаёлий ақидаларни ўйлаб топди. Уларни халқ оммаси онига сингдириш учун барча чоралар, восита ва усуллардан фойдаланди. Лекин ўзбек халқи буларнинг барчасига бардош берди.

Президент ўз асарида мустақиллик арафасидаги маданиятнинг аҳволини афсус билан шундай тасвирлайди: “Маданиятнинг моддий базасига назар солсак, уялиб ерга кириб кетгудек бўламиз. ҳамонки, жамият маданиятга ҳаётнинг бошқа соҳаларига нисбатан сариқ чақа сарфлаётган экан, вужудидан юксак ички маданият нурдек таралиб турган одамни тарбиялаши мумкинми?

Бугун босиб ўтган йўлимизга ўз-ўзини танқид руҳида назар ташлаб, шуни рўйи-рост тан олишимиз керакки, биз маданият муаммоларига кечириб бўлмайдиган тарзда кам эътибор берган эканмиз. Нутқлар ва маърузаларда

жамиятнинг маънавий тараққиётида маданиятнинг тутган ўрни ҳақида жуда баландпарвоз гапларни кўп айтдик. Лекин амалда, яъни театр ва кинотеатрлар қуриш юзасидан аниқ вазифаларни ҳал этишда, улуғ аجدодларимиздан мерос бўлиб қолган ноёб меъморий обидаларни таъмир этишда, китоб нашр этишни яхшилашда, халқ санъатини ривожлантиришда, таассуфки, биз ўзимизнинг жарангдор чақириқларимиз ва шиорларимизни амалга ошириш юзасидан оз иш қилдик.

Нимага мўлжаллангани нотайин бўлган иншоотлар ва маъмурий бинолар қурилишига миллион-миллион сўм маблағларни сарфлаб юборавериб, халқнинг маънавий ва жисмоний камолоти учун жуда зарур бўлган клублар, кутубхоналар, спорт иншоотлари қурилишига маблағни аядик"¹.

“Ўзбекистон Совет мустамлакачилиги даврида” китоби муаллифларининг ёзишича, ўша даврларда театр санъати ҳам ёмон аҳволда эди. Бунинг сабаби театр ва томошабин, репертуар муаммоларида эди. Мазкур санъат турининг табиий ривожланишига, айниқса унга коммунистик мафкуранинг тазйикдари, унинг ижтимоий буюртмаси катта тўсиқ бўлган эди. Натижада республика театрлари ўз томошабинларини йўқота бошлади. Масалан, 1985 йилда Ўзбекистондаги 30 театрга 4802 минг томошабин ташриф буюрган бўлса, бу рақам 1989 йилга келиб 4387 мингга тушиб қолди. Бу шароитда театр ўз томошабинини қидириб” қишлоқларга боришга ва асосан концерт дастурлари билан маблағ ишлашга мажбур бўларди. Биргина 1988 йилда республика театрлари 5534 концерт томошаси билан чиқади. Бу эса ўз навбатида спектакллар сифати ва сонига салбий таъсир қилди. Хусусан, 1989—1990 йилларда ҳаммаси бўлиб 43 саҳна асари яратилди, холос.

Театр санъатида орқага кетишни юзага келтирган сабаблардан яна бири маданиятда миллийлик ва байналмилаллик нисбатининг бузилиши эди. Масалан, 80-йиллар ўрталарида Ўзбекистон театрлари репертуарларига киритилган 600 та пьесадан атиги 55 тасигина маҳаллий драматург,

¹Каримов И.А. Ўзбекистон ССР, маҳаллий Советларнинг халқ депутатлари ва жамоатчилик вакиллари иштирокида бўлиб ўтган кенгашда сўзланган маъруза. 1990 йил 24 февраль.

адибларнинг асарлари эди, холос¹. Муқимий номидаги ўзбек давлат мусиқали драма театрида кўйиб келинган “Тоҳир ва Зухро”, “Фарҳод ва Ширин”, “Нурхон”, “Лайли ва Мажнун”, “Тошболта ошиқ” каби анъанавий сахна асарлари ўрнига “Полтавалик Наталка”, “Боядеро”, “Чўри”, “Мовий Дунай”, “Хотинимнинг эри”, “Ёлғончи даркор” каби катор таржима асарларнинг пайдо бўлишини шу маънода тушуниш лозим.

Ўзбекистонда фаолият кўрсатаётган театрлар сони бу ерда истиқомат қилаётган миллатлар сонига нисбатан ҳам тўғри келмасди. Масалан, 1989 йилда Ўзбекистонда истиқомат қилаётган 1653 минг рус аҳолисига 9 та рус театри тўғри келгани ҳолда, 14,1 миллионлик ўзбек аҳолисига 18 та миллий тилдаги театр тўғри келарди. Бу салбий ҳолатлар табиий равишда аҳолининг норозиликка сабаб бўлар, унинг театрга бўлган қизиқишини пасайтирар эди.

Маданият соҳасига маблағ сарфлашнинг “қолдиқ” принципи туфайли 1985— 1990 йилларда маданият масканлари сонининг камайиши кузатилди. Масалан, кўрсатилган даврда республикада клублар сони 55 тага, кутубхоналар сони эса 93 тага камайди. Бинобарин, Ўзбекистонда маданий-маърифий мақсадлар учун аҳоли жон бошига 1989 йилда 3,6 сўм пул ажратилди, холос. Бу рақам Иттифоқ республикалари орасида энг паст кўрсаткич эди. Юқорида келтирилган рақамлар мазкур масаланинг фақат ташкилий жиҳатлари эди. Маданий-маърифий муассасалар, асосан, мазмун жиҳатдан оқсаетган эди.

Юртбошимиз 1990йил 5июнда Ўзбекистон Компартиясининг XXII съездидаги маърузасида маданиятимизнинг таркибий қисми бўлган адабиётимиз аҳволига қуйидаги тавсифни берган эди: ҳаётимизда санъатнинг ўрни тўғрисидаги Жданов ва Суловнинг назария” — қоидалари оқибатида адабиётимиз катта талафот кўрди.

Бизнинг “назариётчиларимиз” адабиётнинг партиявийлиги тўғрисидаги ленинча таълимотнинг биринчи қисмини ҳадеб такрорлайвериб, унинг иккинчи қисмини, яъни адабиёт — нозик ишдир, у маъмуриятчилик ва буйруқбозликка мойил эмас”, деган қисмини кўпинча унутиб қуидилар. Натижада бу “назарий”

акидалар аччиқ самара берди: Ўзбекистонда ҳам душманларни кидиришга киришдилар. Маданиятимизнинг машҳур арбоблари Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Миртемир ва Туроб Тўла бадном этилди, уларнинг айримлари, чунончи Шайхзода, Мирзакалон Исмоилий, Саид Аҳмад, Шухрат, Шукрулло сингари кўп адиблар ўз ҳаётларининг маълум йилларини қамоқларда ўтказдилар. Ўзбек халқининг атоқли фарзандлари Абдулла Қодирий, Чўлпон, Фитрат, Усмон Носир, Элбек, Боту каби адабиётимиз намояндалари бошига оғир мусибат тушди.

Биз баъзан ўз тарихимизга жуда бир ёклама қараб, узок ўтмишдаги машҳур олимлар ва шоирларнинг ижодий фаолиятига шу арбоблар яшаган ва ишлаган давр муҳитини ҳисобга олмасдан, замоннинг сохта талқинига суяниб баҳо бердик.

Давлатимиз раҳбари мустақиллик арафасидаги маданият соҳаси ривожини учун дастлабки долзарб масалаларни белгилаб берди.

Маданий-маърифий муассасалар — клублар, кутубхоналар фаолиятида ҳам муаммолар етарли эди. ҳатто “қайта қуриш” ҳам уларнинг ишини ўнглай олмади. Улар фаолиятидаги сиёсийлашув, мафкуравийлашув ҳали ҳам кучли эди. “Ўзбекистон мустақиллика эришиш остонасида” китобида таъкидланишича, маданий-маърифий муассасалар ҳукмрон сиёсий кучнинг ижтимоий буюртмасини бажаришда давом этди.

Республиканинг янги раҳбари саъй-ҳаракатлари билан тасвирий санъат соҳасида ҳам бир қатор ишлар амалга оширила бошланди. 80-йилларнинг иккинчи ярмида тасвирий ва ифодали воситаларни бойитиш ва янгилаш, ижодий изланишларга қизиқиш ортди. Айниқса, рассомлар ижодида миллий бадииятга хос бўлган ифода воситаларига эътибор, азалий анъанавий руҳий қадриятларга инти-лиш кучайди. Тасвирий санъатда миллийлик руҳи билан бир қаторда авангард йўналишлар (символизм, модернизм ва бошқа)га ҳам эътибор беридди. Кўплаб ёш ижодкорларнинг асарларида долзарб ижтимоий муаммолар ўз аксини топди.

“Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида” китобида миллий тикланиш, миллий ўзликни англаш, маънавият масалаларига ҳам кенг ўрин берилган. Халқимизнинг қадимий тарихи, бой маданий мероси, урф-одат ва анъаналарини тиклаш, асраб-авайлаш ва ривожлантириш, мустабид тузум даврида тақиқлаб қўйилган Наврўз байрами, Рамазон ва қурбон ҳайитларини қайта тиклаш ва нишонлаш, динга ҳурмат билан муносабатда бўлишни қарор топтириш, Имом Бухорий, Имом Термизий, Баҳоуддин Нақшбанд ва бошқа азиз-авлиёларимиз, Амир Темур, Жалолиддин Мангуберди, Заҳириддин Муҳаммад Бобур сингари улуғ аجدодларимиз хотирасига нисбатан тарихий адолатни тиклаш ҳақидаги фикр-мулоҳазалар, қарор ва фармонлар шулар жумласидандир.

Айни вақтда маърифатпарвар боболаримиз — жади́дчилик ҳаракати намояндаларининг ҳаёти ва ижодига муносабат масаласида кўп йиллардан буён давом этаётган баҳсларга оқилона чек қўйилиб, уларнинг меросини халқимизга қайтариш йўлидаги амалий, принципиал фикрлар ҳам айнан ўша пайтларда илгари сурилгани шу борада муҳим аҳамиятга эга бўлди.

2.2. Жамият ижтимоий ҳаётининг мустамлакачиликка таъсири

Тарихий давр ва ижтимоий вазиятнинг ўзи улкан фазилатларга эга бўлган буюк шахсни майдонга чиқаради. Буюк шахс эса, тасодиф эмас. У ўз халқининг мақсадларига, орзу-умидларига, интилишларига, севинчу изтироб-ларига, бахтли ва ситамли онларининг гувоҳи бўлиб, яхлит жамият маънавий-руҳий шароитда шаклланади, ривожланади, камолотга етади.

Президент Ислом Каримов ҳам айтиши мумкин Ўзбекистонда мавжуд бўлган ижтимоий-сиёсий вазият оқидамида шаклланди, тоталитар режимнинг бутун моҳиятини, ўзбек халқининг тарихий кадрлар қимматини чуқур англади. Натижада миллат шаънини тиклаш орзу-умиди билан яшади ва шаклланди.

Умуман олганда, буюк шахс замонавий билимлар савиясини эгаллаган, ҳар қандай шароитда тез ва тўғри қарорга кела оладиган кучли, ғайратли, қатъиятли, айтиши мумкин пайтда, жавобгарликни чуқур ҳис қила оладиган инсон сифатида ўзини намоён қила олади. Атрофидагиларнинг манфаатларини ўз ҳаётидан кўра баландроқ кўя олади. Ўзи қабул қилган қарорларни ва режаларни амалга ошириш учун ҳар қандай хавф-хатарни зиммасига олди.

Буюк шахс, энг аввало, миллий қадриятларни қадрлай олади, ҳурмат қила билади ва айтиши мумкин пайтда, ўзига нисбатан ҳурматни ҳам талаб қилади. Аниқ ҳулосага эга бўлмаган инсон ижтимоий ҳаётда аниқ ўринга эга бўлмайди. Бундай одамлар учун ижтимоий моҳиятга эга бўлиш, ижтимоий қадриятга айланиш ҳақида гапириш ўринсиз. Воқеа-ҳодисаларга ўз муносабатини билдира олмайдиган, бошқалар фикри билан яшайдиган, вазиятга қараб иш тутайдиган, ўта юмшоқ ва ношуд инсон шахс бўлиб етиша олмайди. Бошқача қилиб айтганда, ҳар қандай шахс ўз қиёфасига, ўз ҳулосасига, ҳар қандай вазиятдан чиқа олиш иқтидорига эга бўлади.

Шахснинг бутун қадриятини белгилайдиган омиллардан яна бири бу бевосита ўзининг ҳар бир фикри ва хатти-ҳаракати учун жавобгарликни чуқур ҳис қилиш ва тушунишдир. Айтиши мумкин ана шу фазилат шахснинг жамиятдаги ўрнини, мавқеини, обрў-эътиборини белгилайди. Жавобгарлик ҳисси,

дахлдорлик туйғуси, миллат ва жамият олдидаги улкан мажбуриятни чуқур ҳис қилиш ва энг муҳими ушбу жавобгарлик ва мажбуриятни ижтимоий ҳаётнинг реал воқелигига айлантириш шахснинг бутун қадриятини белгилайдиган асосий омил ҳисобланади.

Ўзбекистоннинг янги раҳбари — Ислон Абдуғаниевич Каримов қизил империя ва коммунистик партиянинг истикболи йўқлигини, тажовуз ва ғоявий-мафкуравий зўравонликка асосланган ҳарбий коммунизм узоққа бормаслигини, собиқ Иттифок ҳудудида мавжуд ижтимоий-сиёсий жараёнлар анча кескинлашганини ўз сафдошлари ва елкадошларидан анча олдин чуқур тупгунди. Бундай мураккаб вазиятдан таҳликага тушган коммунистик мафкура хоҳлайдими-йўқми, ўз ғояларини қисман ўзгартириши, иш услубининг янги шакллари излаб топиши, қисқаси, империячилик сиёсатини ва мавжуд тузумни сақлаб қолиш учун қандайдир ўзгариш қилиши керак эди. Ана шу ҳаракатларнинг маҳсули сифатида Горбачевча қайта қуриш" сиёсати дунёга келди.

Бир қарашда, қайта қуриш сиёсати совет иттифоқида демократик жараёнларни чуқурлаштириш, фуқароларнинг ҳақ-ҳуқуқлари ва эркинликларини кенгайтириш борасида маълум даражада ижобий силжишларга олиб келди. Бироқ, бу асл манзаранинг ташқи кўриниши эди, холос. Аслида эса қайта қуриш сиёсати ўзиниш кўзлаган мақсадига, кутилган натижасига эриша олмади.

М.Горбачев бошчилигидаги Совет ҳукумати раҳбарияти номигагина эркинликка йўл бериб, инсон ҳуқуқлари хусусида кўпиртириб гапирсада, моҳиятан тоталитар тузум ва маъмурий-буйруқбозлик режимини сақлаб қолишдан манфаатдор эди. Зотан, улар ҳеч қачон СССРнинг тарқалиб кетишини назарда тутмаган ва буни кутмаган ҳам эди.

Жараёнлар шу даражада тезлашдики, охир-оқибатда нафақат М.Горбачевни балки бутун Сиёсий Бюрони, партия Марказий Қўмитасини, ҳукуматни талвасага солиб қўйди. Натижада маъмурий органлар кучидан

фойдаланиш йўли танланди. Турли шаҳарларда, минтақаларда, СССРнинг фаол ва демографик жиҳатдан мураккаб бўлган, геосиёсий жиҳатдан муҳим аҳамиятга эга бўлган нуқталарида бекарорликни вужудга келтириш орқали мамлакат аҳолисини чалғитиш йўлига ўтилди.

Умуман олганда, Ислом Каримов республика раҳбарлигига сайланганиданоқ Марказ билан ўзига хос муносабатда бўлди. Очикроқ айтганда, унинг ўта қатъиятлилиги, ўз фикрига ва ҳулосасига эгалиги ҳамда ўз йўлига собитлиги “улуғ оға”ларга унчалик ҳам ёқмасди. Иккинчидан, миллат манфаатига кўпроқ ён босгани. республика ички ҳаётидаги вазиятга чуқурроқ кириб боргани сайин КПСС Марказий Комитети Сиёсий Бюросида ҳам, СССР Олий Кенгаши ва Иттифоқ идораларида ҳам унга нисбатан муносабат кескинлаша бошлади. Айниқса. юртимизни абгор қилиб Марказга қочиб борган бир гуруҳ собиқлар бундай қулай фурсатдан фойдаланиб қолиш учун турлитуман ҳийлаю найрангларни ишга солишди. Қатор марказий нашрларда Ўзбекистон ва унинг раҳбариятига нисбатан ифвогарликлар уюштиришди. Бундай оғир, зиддиятли бир шароитда ишлаш давлат раҳбаридан алоҳида асаб, ниҳоятда вазминлик, пўлатдек мустаҳкам ирода талаб этади.

Ана шундай пайтда И.Каримов рақибларга ҳурмат билан қараш, уларнинг фикрини диққат билан эшитиш, зарур бўлса улардан ижобий ҳулосалар чиқариш. Халқ ва мамлакат манфаати учун ҳар қандай ифвогарликлар, тазйиқлару зўравонликлар, қолаверса мактовлару хушомадгўйликларга бир хилда муносабатда бўлиш, фақат ақл-идрокка таяниб иш тутиш намунасини кўрсатди.

Президент Ислом Каримов — эл-юрт учун фидойи, буюк азму шижоат, мустаҳкам ирода эгаси. У озгина адолатсизликка ҳам чидай олмайдиган, ҳақ ва ҳақиқатни бутун вужуди билан ҳимоя қиладиган сиёсатчи. Унинг ана шундай фазилати айниқса Республика раҳбарлигига сайланганидан сўнг яна ҳам ёрқинроқ кўзга ташлана бошлади. Чунончи, Фарғона воқеалари юз берган бир пайтда депутатлардан қонли тўқнашув сабабларини республика Олий Кенгаши

сессиясида кенг муҳокама қилишни сўради. СССР Олий Кенгашидан бу фожиялар асосини чуқур ўрганиш ва ўз вақтида сиёсий баҳо беришни талаб қилди. Унинг бевосита ташаббуси билан фашизмга қарши уруш йилларида ватанидан қувиб чиқарилган қатор халқларга ўз юртига қайтишга ёрдам бериш тўғрисида декларация қабул қилинди ва СССР Олий Кенгашига тақдим этилди. Айтиш мумкинки, ўз вақтида катта сиёсий ва тарихий аҳамиятга эга бўлган бундай ҳужжат фақат Ўзбекистонда қабул қилинди ва унинг раҳбарияти ҳамда халқи хоҳиш-иродасининг ифодаси сифатида бутун СССРда эълон қилинди.

Шундай қилиб, давлат раҳбари ҳаёти учун хатарли, аммо миллат ва юрт истиқболи учун шуқухди бўлган дастлабки, залворли қадамлар қўйилди. Юртимизнинг халқ душмани сифатида қораланган миллий меросимиз ва қадриятларимизни асл фарзандларидан тортиб буюк алломаларимиз ҳаёти ва ижодини ўрганиш, ман этилган улуғ тарихимиз, миллий меросимиз ва қадриятларимизни — барча-барчасини тиклаш учун шароит туғилди. Халқимиз учун борган сари ўзлигини англашга, ўзлигини тиклашга, тарихий қадриятларини ўз вақтида баҳолашга замин яратилди. Хўш, буларнинг ҳаммасига қандай қилиб эришилди? Бундай имконият ўз-ўзидан юзага келдими? Йўқ, албатта!

Москвада ва Россиянинг бир қатор йирик шаҳарларида воқеалар шу даражада чувалашиб кетдики, унинг ечимини топишга энг юқори даражадаги раҳбарлар ҳам ожиз бўлиб қолишди. Горбачев ва унинг бир ҳовуч гумашталари сиёсий бухронларнинг шиддатли оқимида жон ҳолатда пўкакка осилишарди. Аммо, халқнинг қудратли тўлқини уларни тобора қирғоққа чиқариб ташлаётганидан таҳликага тушиб қолишган эди. Аниқроғи, улар янгилик билан эскилик, истиқбол билан ўтмиш орасида муаллақ қолишган эди. Бу эса СССРнинг таназзул билан тугашидан далолат берарди. Ана шундай оғир, саросимали, таҳдид ва таҳликалар пайтида Ўзбекистонда Ислом Каримов халққа суянди. У билан тиллашди, дардлашди. Натижада халқ билан

республика раҳбарияти ўртасида соғлом ўзаро ишочга асосланган самимий муносабат вужудга келди.

Президент Ислом Каримов одамлар билан юзма-юз туриб гаплашди. Халқ эса аччиқ бўлса-да рост гапга мухтож эди. Чунки халқимиз йиллар мобайнида ҳаёт ҳақиқатидан маҳрум этилган, уйдирмалар ва ҳавойи шиорлар гирдобига қаратилган эди. Республика раҳбари сифатида Ислом Каримов халқнинг руҳини кўтаришга киришди. Халқ даҳосига, унинг яратувчилик қудратига ишонди, унга таянди.

Янги раҳбарнинг халқ билан очик, юзма-юз туриб гаплашиши жамиятда ижтимоий-сиёсий муҳитнинг бир мунча барқарорлашишига олиб келди. 1989-90-91-йиллар, айтиш мумкинки, бир неча минг йиллик тарихимизда Миллий Тикланиш, Миллий Уйғониш ва Миллий Тараққиёт даврининг муқаддимаси бўлди. Худди ана шу йилларда Наврўз байрами миллий байрам сифатида қайта тикланиб, кенг нишонланди, бу оммавий байрамларда биринчи марта ҳукумат раҳбарлари ва шахсан Ислом Каримов халқ билан бирга иштирок этишди.

Бу воқеаларни бугун — орадан бирмунча вақт ўтгач хотиржам эслаш осон. ўша пайтларда эса ҳар бир кишининг қалбида аллақандай ҳадик, ифодалаб бўлмас кўрқув, унга қоришиб кетган севинч ва ҳаяжон бор эди. Бу воқеаларни ҳар ким ўзича тушунди, ўзича талқин этди. Бироқ Ўзбекистон раҳбарияти ўз сўзида собит турди. Турли ҳийлаю найрангларни, иғво ва маломатларни қатъият ва амалий иш билан енгди. Охир-оқибатда эса Ўзбекистон яна бир бор ўз маънавий қудратини, сиёсий салоҳиятини ёрқин намойиш этди. 1991 йил 31 август куни иттифокдош республикалар ичида биринчилардан бўлиб ўз мустақиллигини эълон қилди ва уни қонун билан мустаҳкамлаб қўйди. Бу сана тарих саҳифасида абадий қолади!

Президент Ислом Каримов сессияда мустақилликнинг моҳияти, унинг тарихий зарурат экани хусусида гапирар экан, мустамлакачилик асорати ва собиқ Иттифокца қарор топган адолатсиз муҳитни рўй-рост очиб ташлади:

„Мамлакат катта фалокат ёқасига, жар ёқасига келиб қолганини кўриб турибмиз. Халқ ўзининг эртанги кунига ишончини кундан-кунга йўқотяпти. Одамлар ўзининг, оиласининг, бола-чақасининг тинчлигига кафолат истаиди. Улар тўқис, хотиржам ҳаёт талаб қияпти. Бу истаклар. бу талаблар сафсатабозлик ва ваъдабозлик остида кўмилиб кетяпти.

Бизнинг халқимиз сабр-бардош, яхшилик, осойишталик, бошқа халқларга нисбатан хайрихоҳлик руҳида тарбияланган. Бу халқ бугун биздан ҳимоя талаб қияляпти, тинч-тотув ҳаёт, оғир меҳнатига яраша турмуш шароитларини талаб қияпти. Бу — ҳаққоний талабдир ...

Ўзбекистон раҳбарияти ҳеч қачон, қандай иттифоқ бўлмасин, ким билан иттифоқ бўлмасин, қандай шароит булмасин, иккинчи даражали ролга рози бўлмайди, бунга йўл ҳам қўймайди, тенглар ичра тенг бўлиш халқимизнинг асрий орзусидир"¹.

Президент И. Каримов мустақиллик тўғрисида қонун қабул қилиш, энди СССР таркибида ортиқ қолиб бўлмаслигини, ундан чиқиб, чинакам миллий равақ ва миллий тараққиётга замин яратишимиз зарурлигини уқтириб, “Бу қонунда қадимий ва янгиланаётган диёримизда истиқомат қилаётган барча кишиларнинг хоҳиш-иродаси ўз ифодасини топган. Халқимизнинг бу эзгу хоҳиш-иродаси эса биз учун муқаддасдир”², деб таъкидлади.

Ислом Каримов тасаввурида том маънодаги маънавият бу энг аввало Ватан туйғусидир. Ватан туйғуси ҳам миллий мансублик сингари ҳар бир шахснинг мавжуддиги билан боғлиқ бўлган мўътабар ҳодисадир. Зеро, инсон қайси замон ва қайси маконда яшамасин, туғилган юртини ўзгартира олмайди, ундан тонолмайди. Ватан ва миллат туйғусининг мўътабарлиги, улуғлиги, муқаддаслиги ана шунда. Шунинг учун ҳам Президент энг аввало мустақилликни англаш учун миллатни англаш, ўзликни англаш, Ватан ва унинг буюк ўтмиши билан фахрлана олиш ҳиссини уйғотишга ҳаракат қилди. Айни

¹Каримов И.А. Ўзбекистон ССР, маҳаллий Советларнинг халқ депутатлари ва жамоатчилик вакиллари иштирокида бўлиб ўтган кенгашда сўзланган маъруза. 1990 йил 24 февраль.

²Каримов И.А. Ўзбекистон — бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли. Т.: Ўзбекистон, 1993.

пайтда мустақиллик йўли — ҳақиқат йўли. Инсон ҳақ-ҳуқуқлари йўли, маънавий етуклик, юксак маданият, бой инсоний фазилатлар йўлидир. Шунинг учун ҳам давлатимиз раҳбари ўзи танлаган йўлнинг тўғрилигига қатъий ишонди ва миллионлаб юртдошларимизни ҳам бунга ишонтира олди ва “Ортга қайтиш йўқ энди. Олдинда битта йўл бор: истиқлол йўли, мустақил давлатчилик ва тараққиёт йўли. Эски тузумга қайтиш, бўйнимизни яна ўша бўйинтуруққа тикиб бериш, яна такрорлаб айтаман, минг йиллик тарихимизга, халқимизга хиёнат, келажак авлодларимиз асло кечирмайдиган гуноҳ бўлади!”¹, деб ўз мақсадларини қатъий ифода этди.

Бугунги Ўзбекистон — янгидан-янги имкониятларни намоён этаётган, кучга тўлиб, нуфузи ошиб бораётган мамлакат. Бугунги Ўзбекистон — барча қийинчиликларни енгиб, мустақиллик йўлидан ёруғ истиқбол сари дадил қадам ташлаётган, халқаро майдонда обрўси ошиб бораётган давлат. Бу — халқ билан давлат бирлигидан, омма фикри билан давлат сиёсатининг муштараклигидан, Президент сиёсий йўлининг нақадар халқчиллигидан далолат беради.

Германия матбуоти Ислом Каримовни мустақилликнинг дастлабки йилларидаёқ Ўрта Осиёдаги энг кучли Президент, Ўзбекистонни эса ҳамдўстлик мамлакатлари орасидаги энг тинч ва ривожланаётган мамлакат деб тан олган эди. Бу юксак баҳо бутунги кунда ҳам ўз қийматини йўқотган эмас.

Президент Ислом Каримов ҳар қандай тайёр андозаларга ҳам танқидий қарайди. Жаҳон тажрибалари ва миллий эҳтиёжлардан келиб чиққан ҳолда, мавжуд ҳодисаларга ўзига хос ёндашади. Натижада сиёсат ва давлат арбоби сифатида ўзининг янгидан-янги имкониятларини тобора кўпроқ намоён этади. Бу билан жаҳон давлатчилиги тажрибаларини бойитиб бориб, новатор ислохотчи ва сиёсатчи сифатидаги ноёб башоратларини ва амалий фаолиятини ёрқинроқ кўрсата олади.

Бугунги кунда собиқ Иттифок доирасидан ажралиб чиққан мамлакатлар ўртасида Ўзбекистоннинг энг барқарор ривожланаётган мамлакатга айланиши

¹Каримов И.А. Адолат, Ватан ва халқ манфаати ҳар нарсадан улуг. — Т.: Ўзбекистон, 1998.

жаҳон жамоатчилиги, сиёсатдонлари ва йирик давлат арбоблари томонидан зўр кизиқиш билан ўрганилаётганининг боиси Президент Ислам Каримовнинг ўз замондошлари ва сафдошларидан кескин фарқ қиладиган фазилатлари билан боғлиқ десак, муболаға бўлмайди. Хўш, бу жиҳатлар нималарда кўринади?

Биринчидан, бу фазилатлар мамлакат тараққиёти ва халқ манфаати учун зарур бўлган энг муҳим масалаларни улкан қалб ва тафаккур билан тез илғаб олиши ва уларни ўз вақтида қатъият ҳамда азму шижоат билан ҳал этишга киришишида ерқин намоён бўлади.

Иккинчидан, мамлакат ва халқ манфаатига, адолат ва ҳақиқатга, мантиққа зид бўлган ҳар қандай ҳаракатларга ҳамда ҳодисаларга кескин қарши туришда кўринади.

Учинчидан, ҳар қандай мафкуравий, сохта сиёсий ўйинларга ўз вақтида чек қўйиш, барқарорликни сақлаб туриш учун бутун имкониятни ишга солишда намоён бўлади.

Тўртинчидан, сиёсий етакчи сифатида ўзига хос тафаккур тарзини, ижтимоий-сиёсий жараёнларнинг боришини олдиндан пайқаш, баҳолаш салоҳиятини ва энг муҳими, Шахс сифатидаги сиёсий жасорат, сиёсий қатъият, мислсиз ирода ва юксак маданият фазилатларини ёрқин ва яққол намоён қила олишида кўринади.

И.А.Каримов воқеликка реал қарайди ва уни реал баҳолайди. Кутилмаганда ўта аниқлик билан иш юритади. Шунинг учун ҳам у қисқа фурсатда халқнинг мислсиз ишончини қозонди. 1980 йилларнинг таҳлика ва умидсизликларини, тушкун кайфияти ва озурда муҳитида халқни тўла сафарбарликка, яқдилликка йўналтира олди. Бу жаҳон тарихида камдан-кам юз берадиган ҳодисадир.

И.А.Каримов ўзининг чуқур асосланган фикрлари ва воқеликка салбий оқибатларнинг олдини олган ҳолда ёндашувлари билан коммунистик афсонанинг сароблигини исбот этди. Ўзбекистонни, қолаверса, барча иттифоқдош республикаларни ғоявий таназзул гирдобига тортган совет

тоталитаризмга қарши тура олди ва уни қатъият билан енгди. ҳарбий коммунизм ва фукаролар социализмининг ленинча ғоялари уйдирмаларини фoš этиш билан ўзининг ноёб мафкуравий ва сиёсий жиҳатдан бутунлай янги, тасаввуримизга сиғмайдиган дунёнинг кашф этувчиси сифатида кўрсата олди.

Бошқача қилиб айтганда, И.А.Каримов феномени ҳақидаги мулоҳазалар шахснинг тарихдаги ўрни тўғрисидаги фикргина эмас. Балки, тарихнинг шахс борасида тақдири ва қадрияти билан боғлиқдиги ҳамдир. Зотан, камдан кам тарихий шахслар тарихнинг туб бурилиш нуқтасини белгилаб берадилар, жараёнлар ва турмуш тарзининг бир хилдаги оқимини кескин ўзгартириб юборадилар. Бутунлай янги, ҳаётбахш ва хузурбахш турмуш кечириш, аниқроғи. Инсон ва Инсоният тақдиридаги мислсиз маънавий кўтарилишлар даврини бошлаб берадилар.

Ана шу нуқтаи назардан қараганда, И.А.Каримов шахси халқимизнинг тарихий тақдири, унинг кечинмалари, изтироб ва қувончлари сифатида вужудга келди. Бошқача қилиб айтганда, И.А.Каримов феномени ўзбек халқининг миллий қадриятлари ва руҳияти, миллат сифатидаги феномени орқали умуминсоний қадриятлар ва умумжаҳон сиёсати феноменига айланди.

Тарих ғилдирагининг бир текисдаги ҳаракатини, меъёрини бузиш ҳамма вақт ҳам қувончли бўлавермайди. Бу бир жиҳатдан ислоҳотчининг мўлжални қай даражада тўғри олгани билан боғлиқ бўлса, иккинчи томондан, айти шу ҳаракат-ҳалокатларга йўл қўймасдан, синаб кўрилмаган, биров юрмаган хавфли-хатарли довонда ишончли давом эттиришни таъминлаш ҳамдир. Ана шу тарзда учинчи энг муҳим масала юзага келади. Бу бевосита шахс ҳаёти, тақдири билан боғлиқ бўлган ҳодиса. Қатъият, журъат, вазиятни ўз вақтида баҳолай билиш даркор, бошинг устида гурзи кўтариб турган одам билан тинимсиз қурашаётиб ўзингни асраш ҳам керак. Ана шу мўлжал ва муносабатдаги энг кичик бир хато бутун хонумонингни қуйдириб юбориши ҳеч гап эмас.

Шахснинг жамият тараққиётида тутган роли бениҳоя катта. ҳар қандай тузум мамлакат раҳбарининг шахси, унинг феъл-атвори, хатти-ҳаракати, ўзига хос фикрлаш тарзи, дунёқараши ва воқеа-ҳодисаларга муносабатига қараб у ёки бутарзда шаклланади. Айрим пайтларда эса раҳбар — шахснинг феъл-атвориға, маънавий ва сиёсий иродасига ва қобилиятиға қараб, бутунлай, қутилмаган ҳодисалар юз берадики, улар жаҳон тараққиёти ва инсоният тақдирини ўзгартирис юборади, тарих саҳифаларида абадий қолади.

Дейлик, Соҳибқирон Амир Темур туркий улусни ва Туркистонни бирлаштириш яхлит давлатни вужудға келтириш орзу-истағи билан яшамаганида ёки унинг ўрниги бошқа бир одам тахт тепасига келганида ўз давридаги буюк силжишлар юз берармиди? Захириддин Муҳаммад Бобур оёқ етганча кетгаймен" деб қўнғлида фиғон, дард ва ҳасрат билан “ҳинд сари юзланди"-ю, турли дин, мазҳаб ва ақидалар билан яшаётган халқларни бирлаштириб, буюк ҳиндистон давлатига асос солди. Бутун Ер шарининг улкан бир қисмида фан, маданият ва санъатни ривожлантириб, одамлар онги ва дунёқарашида тўнтариш ясади. Ана шу минтақа халқлари тақдирини бутунлай бошқа ўзанға буриб юборди.

Мана энди ҳақли савол туғилади. Мабодо сиёсий жазавалар авж олган, суронли даврда, ижтимоий ва иқтисодий таназзул ғоятда чуқурлашган бир шароитда Ислом Каримов ўрнида ҳокимият тепасига бошқа одам келганида нима бўлар эди? Албатта. ҳозирги тарздаги ижтимоий-сиёсий муҳит бўлмас эди! Ё “ўта демократлашган" хонавайронлик юз берарди-ю, минг-минглаб одамларнинг ёстиғи қурир эди, ё бу юксак лавозимнинг ниҳоятда оғир юкига, машаққат ва азоб тўла масъулиятиға бардош беролмай Ўзбекистондай улкан имкониятлар мамлакати ҳам, унинг халқи ҳам бир ҳовуч енгилтак амалпарастрларнинг қурбони бўлиб кетарди.

Дарҳақиқат, И.Каримов сиёсий, ташкилий, ғоявий, маъмурий ва бошқа жи-ҳатлардан жуда мустаҳкамланган, янгича яшашни мутлақо истамайдиган тузум томирлари чирмашиб кетган бир шароитда янгича тафаккур ва янгича

яшаш тарафдори бўлиб майдонга чикди. Эскилик билан тинмай курашиб, янгиликни аччиқ изтироб ва машаққат билан онгимизга сингдириб келмоқда. Унинг новаторлик кучи мамлакатни бир тузумдан иккинчи бир тузумга ўта хушёрлик, донолик билан олиб ўтишида, ўзи танлаган йўлнинг тўғрилигига катъий ишонч билан, барча соҳадаги ислохотларни эпчиллик ва уддабуронлик билан жорий этишга интилишида намоён бўлмоқда.

Ўтган тарихан қисқа ва сермазмун давр мобайнида жаҳон сиёсатида, давлатчилик ва бошқарувчилик тажрибасида, айтиш мумкинки, Ислон Каримов мактаби вужудга келди. Бугун мамлакатимизда минг-минглаб турли тоифадаги раҳбарлар ана шу мактаб сабоғини олмоқда ва унда ишлаб чиқилган Концепциялар, сиёсий йўл-йўриқлар асосида иш олиб бормоқда.

Президент Ислон Каримовнинг давлатчилик борасидаги фаолиятига назар ташлар эканмиз, беихтиёр кўз ўнгимизда турли даврларда фаолият кўрсатган сиёсат ва давлат арбоблари гавдаланади. Хусусан, Ер юзининг турли минтақаларида миллий озодлик ҳаракатларига бошчилик қилган, ўз Ватанини мустамлакачилик исканжасидан озод этиб, миллий давлатчилигига асос солган даҳолар диққатимизни тортади. Дарҳақиқат, ҳақиқий баҳо таққослаш орқали берилади. Тарихий жараён, воқеа ва ҳодисалар таҳлил этилаётганда, улар бир-бирига қиёсланганда ўзининг бутун салмоғи ва миқёси билан намоён бўлади. Ана шу жиҳатдан қараганда, миллий давлатчиликни барпо этиш борасида Ўзбекистонда амалга оширилаётган ишларни жаҳоннинг кўплаб мамлакатлари тарихида кечган оламшумул жараёнларга қиёслаш мумкин.

Машҳур давлат арбоби Жорж Вашингтон Шимолий Америкадаги инглиз колонияларига қарши мустақиллик учун курашда фаол иштирок этган. Озодлик ҳаракатига қўмондонлик қилиб, саркардалик истеъдодини ёрқин намоён этган, Америка Қўшма Штатлари давлатининг асосчиси ҳамда унинг биринчи Президенти сифатида тарихда қолган сиймодир.

Иккинчи жаҳон урушидан кейин Францияни ривожланган ва демократик давлат қаторига олиб чиқишда Шарль Де Голль, урушдан батамом чарчаган

Германия иқтисодиётини ҳамда унинг жаҳон ҳамжамиятида бадном бўлган обрўйини қайта тиклаган Конрад Аденауэр ўз миллатлари ва халқлари хотирасида абадий жой олдилар. Бошқача қилиб айтганда бу ҳар икки буюк сиёсий арбобнинг тарихий хизмати бевосита бутунлай янги тарихий шароитларда ўз миллати ва давлатининг бекиёс тараққиётини таъминлагани, унинг буюк келажагига замин яратгани билан асосланади.

Ислом Каримовнинг Ўзбекистон ҳали СССР таркибида турган пайтдаёқ миллий озодлик учун бошлаган ҳаракати, мустамлакачиликка қарши курашиш, мустақилликка эришиш ва ниҳоят, миллий давлатчиликка асос солиш борасидаги фаолияти юқорида тилга олинган, машҳур давлат ва сиёсат арбобларининг фаолиятини эслатади. И.Каримовнинг ўзбек халқи учун тарихий хизмати шундаки, у бутунлай янги тарихий шароитда бутунлай янги ўзбек миллий давлатчилигига асос солди. Қолаверса, Ўзбекистон раҳбарининг жаҳон давлатчилиги қурилиши тажрибаларини бойитаётганлиги, унга янги мазмун, янги шакл ва жозиба бераётгани унинг ўзига хос даҳолик қудратидан далолат беради. Зеро, Ўзбекистондаги ислохотларни, дунёнинг энг илғор давлатчилик тажрибалари ва демократик тамойилларига мос келадиган, айти пайтда ниҳоятда миллий, тағ-заминли давлат қурилаётганлигини хорижий атоқли сиёсатдонлар тан олмоқдалар ва юқори баҳоламоқдалар.

Яна шуни алоҳида таъкидлаш керакки, ҳар қандай давлатчилик фақат миллий асосда қурилгандагина, туб аҳоли маънавий-руҳий эҳтиёжларидан келиб чиқиб барпо этилган тақдирдагина яшовчан бўлади. Айти пайтда, у миллий равнақ учун кенг имкониятлар яратади. Чунки, ҳар бир халқ ўзининг бой ўтмишини, тарихини, анъаналарини ва, ҳуллас, ўзлигини бевосита давлат тимсолида кўриши керак. Бу ўзини билган, ўзини таниган халқ учун жуда катта маънавий-руҳий эҳтиёж ҳисобланади.

Масаланинг яна бир эътиборли томони шундаки, жамиятни тубдан ислох қилиш жараёнлари, дейлик бутун бир маконни қуллиқдан озод этиш ҳоллари ҳамма вақт кучли пўртаналар, қарама-қаршиликлар, зиддиятлар ва

тушунмовчиликлар тўқнашган мураккаб бир ҳолатда ўтади. Ана шундай маънавий-руҳий ўзгаришлар, дунёқарашлардаги янгиланишлар ва сиёсий пўртаналар пайтида мамлакат аҳолисининг умумий сиёсий маданияти, унинг онглилик даражаси кўп нарсани ҳал этади. Бошқача қилиб айтганда, ислохотлар онг ва тафаккур кўзгуси орқали ўтганда, унинг бутун миқёси ҳамда кўлами, мазмуни ва моҳияти кенгаяди ҳамда самарали бўлади.

Ислохотлар даврида янгилик билан эскилик ўртасида ҳамма вақт кескин курашлар, зиддиятлар ва қарама-қаршиликлар бўлиб ўтади. Таассуфки, ҳаётда кўпинча янгиликдан кўра эскилик, яхшиликдан кўра ёмонлик, эзгуликдан кўра ёвузлик яшовчан бўлади. Ана шу ҳаётини фалсафадан келиб чиқиб айтиш мумкинки. турмуш тарзига айланган ва кундалик ҳаёт қобиғида ўралиб қолган дунёқарашлар ўзгартириш осон иш эмас. Бу вақт талаб этадиган ҳодиса. Айни пайтда, у сиёс арбобдан ниҳоятда кучли ирода, мустаҳкам асаб, сабот ва матонат талаб этади. интиҳосиз изтироблар, ўз ҳаётининг ҳар бир дақиқасини эътиқод ва ғоя учун қурбон қилишдек фидойилик ҳамда олий даражадаги шахсий фазилат кўригидир.

Жамият ва одамлар ҳаётида юз берадиган ана шундай туб бурилишлар пайтда Бош ислохотчи мураккаб маънавий-руҳий кечинмалар қуршовида қолади. Айни пайтда Ўзбекистон ана шундай жараёни бошидан кечирмоқда. Ислон Каримов эса ислохотлар самараларини бевосита янгилик билан эскилик ўртасида жарликдан жамиятни беҳатар олиб ўтиш, яъни энг аввало, одамлар онги ва дунёқарашида босқичма-босқич бурилиш яшаш, шу асосда янгича яшаш афзалликларини кўрсатиш йўлини тутди.

Юқорида тилга олинган давлат ва сиёсат арбоблари турли сиёсий гуруҳла мухолифлар ҳаракатлари билан бирга, бир-бирига зид қарашлар ва ғояларни ҳам енгиб ўтишган. Бир пайтнинг ўзида мамлакат аҳолиси онги ва қалбида беқиёс янгиланишни ҳам амалга оширишган. Бу жамият ҳаётидаги жиддий сифат ўзгаришидир.

Инсоният тарихи турли даврларда, турли шаклларда уйғониш ҳодисасини бошидан кечирган. Бир неча асрлик мустамлакачиликдан сўнг ёхуд миллий таназзул изтиробларидан кейин шундай ҳодисалар юз берадики, одамлар ўзларини англай бошлайдилар. Фикрий мудроқликка чек қўядилар. ҳаётни, олам ранг-баранглигини англай бошлайдилар.

Мустақиллик пайтида инсон ҳаёти тобора чуқурроқ мазмун касб этади. Инсонийликни англаш, одам бўлиб туғилиб одам каби яшаш зарурати миллий эҳтиёж даражасига кўтарилади. Натижада миллий раванққа, умумбашарий тараққиётга тўртки бўладиган жиддий ўзгаришларга, умуминсоний қадриятларни янгидан-янги неъматлар билан бойитадиган тўб бурилишлар вужудга келади.

Халқимиз ўзининг кўҳна тарихида Уйғониш ҳодисасининг турли шакллари кўрган. Жумладан, Абу Наср Форобий, ал-Хоразмий, ал-Беруний, Абу Али ибн Сино ва бошқа ўнлаб улуғ бобокалонларимиз номи билан боғлиқ бўлган IX-XII аср Уйғониш даври Туронзамин халқлари тарихидаги биринчи Ренессанс ҳодисаси бўлди.

Соҳибқирон Амир Темур ва темурийлар номи билан боғлиқ бўлган қарийб 500 йиллик давр туркийлар ҳаётидаги иккинчи Уйғониш даври, миллий тикланиш, миллий тараққиёт палласи бўлиб тарихда абадий қолди. Бу иккинчи Ренессанс ҳодисаси жаҳон фани, маданияти, умуминсоний қадриятларни олиймақом даражада ўзида мужассам этган миллий давлатчилик ва бошқарув тизимининг шаклланиши билан боғлиқ бўлган буюк воқелиқдир.

XX асрнинг сўнгги йиллари ўзбек халқи тарихида бутунлай янги даврни бошлаб берди. Бу Мустақиллик, Миллат тушунчалари билан боғлиқ бўлган Миллий Уйғониш, бутунлай янги тарихий шароитларда бутунлай янги миллий давлатчиликка асос солиш сингари абадиятга дахлдор ҳодисадир. Ўзбекистон Республикаси ўзининг жуда катта ақлий ва жисмоний имкониятларини намоён этиб, жаҳон сиёсатига энг замонавий фикрлар билан кириб бораётган, ўзининг новаторлик кучини кўрсатаётган, давлат ҳаётида юз бераётгани сингари жаҳон

ижтимоийсиёсий жараёнларини ҳам тубдан ислоҳ қилишга таъсир қиладиган ғоятда янги имкониятларини кўрсатиб бормокда.

Миллий уйғониш, миллий ўзлигини англаш мустақиллик берган буюк неъматдир. Ана шулар туфайли ҳам миллат қаддини ростламокда. Қадимий, асрлар мобайнида тўплаган нуфузини қайтадан тикламокда. Дарҳақиқат, хамиша уйғоқ халқ яратувчиликка, бунёдкорликка кодир бўлади. У ўз имкониятларини тобора бойитиб боради.

Ана шу нуқтаи назардан келиб чиқиб айтишимиз мумкинки, Мустақиллик, Миллат тушунчалари ва бевосита унинг ташаббускори Ислом Каримов номи билан боғлиқ бўлган учинчи Ренессанс даври бошланди.

Мустақиллик — ўзбек халқининг тарихий ва энг буюк ютуғи. Уни кўлга киритиш учун халқимиз ўта таҳликали ва таҳдидли, мураккаб ва машаққатли йўлни босиб ўтди. Асрлар оша халқимиз қалбида асраб-авайлаб келинган бу буюк орзуга кўплаб қурбонлар, таҳқирлар ва истироблаб билан етишдик. Шу сабабли халқимиз бугунги тинч ва осойишта ҳаётга, тўкин ва фаровон дастурхонга, нурафшон орзулар ва режаларга буткул ҳақли ва муносибдир.

Бугунги кунда бизнинг энг буюк вазифамиз мустақилликни асраб-авайлаш, уни янада мустаҳкамлашдан иборатдир. Бу эса, аваламбор, эл-юрт осойишталиги, халқ фаровонлиги ва Ватан равнақи йўлида фидокорона меҳнатимиз, юртимиздаги бунёдкорликка ва халқимизнинг тинч ва осуда ҳаётига турли ички ва ташқи таҳдидларга нисбатан муросасиз фуқаролик позициямиз билан амалга ошади, албатта.

Муҳтарам Юртбошимиз фарзандларимизни биздан билимлироқ, кучлироқ, ақллироқ, ва албатта, бахтлироқ яшаши лозимлигини, Ўзбекистонимизнинг келажаги эса буюк бўлишини муқаррар билиб, бутун фаолиятлари ва барча орзу-умидларини шу юксак келажакка қаратганлар. Шундай экан, Ватанимизнинг мустақиллигини бундан кейин ҳам тобора мустаҳкамлашга интилиш, Ўзбекистоннинг буюк келажаги учун фидокорона,

ташаббускорона ва тадбиркорона меҳнат қилиш, эл учун, юрт учун ёниб яшаш биз учун энг буюк ҳаёт йўли бўлмоғи даркордир.

Мухтасар қилиб айтганда, бу китоб тарихнинг бурилиш палласида халқларди, миллат қайғуси буюк шахсларни майдонга чиқаришини янада чуқурроқ англашга хизмат қилади. Энг муҳими, юртимиздаги озодлик, мустақиллик, бугунги тинч-осуда ҳаёт ўз-ўзидан келмагани, уларнинг барчаси ўта огир ва мураккаб шароитларда умидсизликка тушмай, келажакка катта ишонч билан қараб, Президентимиз раҳбарлигида халқимиз томонидан олиб борилган тинимсиз курашлар, уйқусиз тунлар, изланиш ва яратишлар, баъзан ғоят изтиробли, баъзан қувончли интилишлар маҳсули экани, бу йўлда қанчалик азоблар тортишга, илгари ҳеч кўрилмаган синов ва машаққатлардан ўтишга тўғри келганини бу китобнинг ҳар бир саҳифаси орқали кўз ўнгимиздан, тасаввуримиздан ўтказамиз. Ўзбекистон деб аталган бугунги бетакрор ва озод, ҳар томонлама ривожланиб бораётган қудратли мамлакат эл-юртимизнинг меҳнати, яратувчилик салоҳияти билан барпо этилганини бу китоб тимсолида янада чуқур ҳис этамиз.

Президентимизнинг “Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” асари халқимизнинг мустақиллик йўлидаги ана шундай шонли анъаналарига ҳар томонлама муносиб бўлиб, бу ишларни давом эттириш — менинг муқаддас бурчим, бу Ватан — меники, унинг эртанги куни менинг бугунги тайёргарлигимга, эртанги амалий фаолиятимга боғлиқ деган қарашларни ёш авлод дунёқарашининг асосига, ҳаётий эътиқодига айлантиришда, уларнинг иродасини тарбиялашда беқиёс роль ўйнайди. Шунинг учун ҳам бу китобдаги ҳар бир чиқиш ва материални синчиклаб ўқиб-ўрганишимиз, уни мураккаб ҳаёт йўлларида ўзимиз учун дастуриламал деб билишимиз лозим.

ХУЛОСА

Мустақилликнинг ўтган даври – тарих билан қиёслаганда бир лаҳзадек туюлиши мумкин. Аммо истиқлолнинг мураккаб, долғали, зиддиятли бир пайтида халқимиз бой маънавиятини, бунёдкорлик иқтидорини, беқиёс иродасини яққол намоён қилди. Айни ана шу муддатда мамлакатимизда амалга оширилган ишлар салмоғи ва кўлами билан бир неча ўн йилликларга тенг келади.

Мустақилликнинг илк кунлариданок мамлакатда тинчлик ва оқойишталикни таъминлаш, иқтисодий барқарорликка эришиш, собиқ иттифоқ бир-бирига улаб ташлаган моддий занжирлар узилгач, уларнинг ўрнини қопдиган янги имкониятларни излаб топиш лозим эди. Энг мушкул пайтларда аҳолини ижтимоий муҳофазалаш билан бирга жаҳон ҳамжамиятига йўл кидириш, дунёни ўрганиш, ўз имкониятларини олам аҳлига кўрсатиш сингари тажрибамизда кўрилмаган, машаққатли вазифаларни ҳам уддалаш керак эди. Маълумки, мустақил тараққиёт ўз қобиғига ўралиб яшаш эмас, аксинча, жаҳон тараққиёти билан баробар қадам ташлаш, дунёдаги ривожланган, тараққий топган мамлакатлар билан тенгма-тенг туриб гаплашиш, ўз мавқеи ва нуфузини топа билиш каби оғир масалалар ечимини ҳам тақозо этар эди.

Ҳукуматимиз ана шундай бир вазиятда халқаро ҳамжамият билан ҳамкорлик йўлини танлади ва бу борада собитқадамлик билан фаолият кўрсатмоқда. Натижада қисқа фурсатда хорижда Ўзбекистон ҳақида, ўзбек халқи тўғрисида тўла тасаввур шаклланди. Юртбошимизнинг беқиёс сиёсий, иқтисодий, маънавий ва ақлий имкониятлари тан олина бошланди. Чет элдаги ҳамкорлар Ўзбекистон билан ўзаро манфаатли муносабатларини йўлга қўйиш мумкин ва зарурлигини тушуниб етдилар. Мамлакатимизда амалга оширилган ишларни собиқ иттифоқ таркибидан ажралиб чиққан ёш мустақил мамлакатларда амалга оширилаётган ишлар билан қиёслаганда унинг миқёси ва кўлами яна ҳам ёрқинроқ кўзга ташланади. Бошқача қилиб айтганда халқимиз бош ислохотчи – давлатимиз раҳбарлигида энг тўғри йўлни танлай олганига ва

унда собитқадамлик ҳамда келажакка қатъий ишонч билан бораётганини кўрсатади.

Ўзбекистон аҳли бу йўлдаги ғовларни, турли-туман қийинчиликларни, табиий ва сунъий тўсиқлар, қарама-қаршиликларни катта сабот ва ирода кучи билан енгмоқда. Бу халқимизнинг маънавий қудратидан далолат беради.

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда амалга оширилган ишлар хусусида гапирар эканмиз, жаҳоннинг ҳозирги энг ривожланган мамлакатлари бошидан кечирган ўтиш даврига назар ташласак, қўлга киритган ютуқларимиз нақадар улуғвор эканига яна бир бор гувоҳ бўламиз.

Қолаверса, мустақиллигининг 40, 50 йиллик саналарини нишонлаётган Осиё ва Африкадаги айрим давлатлар ҳамон ривожланиш йўлларини аниқравшан танлаб олганларича йўқ. Уларда жамият тараққиётининг аниқ концепциялари ва тамойиллари мавжуд эмас. ҳамон ишлаб чиқаришда беқарорлик, иқтисодий ҳаётда парокандалик юз бермоқда. Умуман олганда, Ўзбекистонда амалга оширилаётган бозор муносабатларига ўтиш, жамиятни тубдан ислоҳ қилиш, мустақил тараққиётни бир маромда таъминлашнинг эволюцион жараёни ҳозирги замон давлатчилиги ва бошқаруви тажрибасига «Ўзбек модели» сифатида кирди ва уни янги мазмун билан бойитди.

Ҳамма вақт бўлгани каби ўтиш даврида барча тарихий жараёнлар, воқеликлар ва янгиланишлар бевосита унга раҳбарлик қилаётган, уни бошқараётган шахс номи билан боғлиқ.

Ана шу тарихий ҳақиқатдан келиб чиқиб айтиш мумкинки, Президент И.А.Каримовнинг жамиятни тубдан янгилаш назариясини ва кенг миқёсли фаолиятини инсоният тарихининг турли даврларида, турли мамлакатларида юз берган туб ўзгаришлар, кескин бурилишлар ҳодисасига қиёслаш мумкин.

Президент И.А.Каримов Ўзбекистон жамиятни тубдан янгилаш назарияси ва кўп қиррали ислоҳчилик фаолияти жиҳатидан Америка Қўшма Штатлари давлатининг асосчиси ва унинг биринчи Президенти Жорж Вашингтон, Америка иқтисодий тараққиётига жуда катта илмийназарий ва амалий таъсир

кўрсатган ислохотчи, Президент Авраам Линколн, жамиятни эркинлаштириш ва демократия назариясининг асосчиларидан бири, Президент Томас Жефферсон, Индонезияда мустамлакачиликка қарши курашган, миллий бирлик ва мамлакат тараққиётининг турли босқичлари тўғрисида қатор асарлар ёзган Аҳмад Сукарнолар билан бир қаторда туради. Францияда Шарл де Голл, ҳиндистонда Жавоҳарлаъл Неру, Маҳатма Ганди, Туркияда Мустафо Камол Отатурк, Сейлонда Саломон Бандаранакие, Мисрда Жамол Абдул Носир ва бошқалар ўзининг сиёсий фаолияти, янгиланишлар концепциясини ишлаб чиқиши билан жаҳон тараққиётида қанчалик кучли таъсир кўрсатган бўлса, Президент И.А.Каримовнинг давлат сиёсатини инсон манфаатларига хизмат қилдириш, тинчлик маданиятини қарор топтириш, ижтимоий ҳамкорлик доираларини кенгайтириш борасидаги қарашлари, амалий концепциялари дунё ижтимоий-сиёсий жараёнларининг инсонийлашуви тенденцияларини мустаҳкамлашда шунчалик муҳим ҳисса бўлиб қўшилмоқда.

Ўзбекистонда давлат тузуми ва жамиятни тубдан янгилаш жараёни ўтган даврда динамик тарзда ривожланиб, такомиллашиб борди. Туб ислохотлар назарияси давлат – жамият – инсон тизимида вужудга келди ва раванқ топди. Бу тизим қуйидаги янгиланишлар ҳосил этувчи йўналишларни қамраб олади:

- ўтиш даврида давлат ва жамиятдаги ижтимоий-иқтисодий хаотик ҳолатларни тартибга солиш, аномия ҳолатларини жамият томонидан қабул қилинган умумий меъёрларга келтириш;

- янги давлатчилик тизимини вужудга келтириш;

- иқтисодий соҳада таркибий ўзгаришларни тадрижий амалга ошириш;

- ижтимоий ҳимоя тизимининг инсон ва оила манфаатларига энг мақбул ва самарали хизмат қилдириш;

- миллий хавфсизлик ва мудофаа концепциясини тинчлик ва барқарорликка хизмат қилдириш;

- ижтимоий-сиёсий, маънавий ва иқтисодий муҳитни эркинлаштириш;

- қадриятлар устуворлиги;

– маънавий-иҷтимоий тараққиётнинг ҳаракатлантирувчи кучи эканлигини асослаш;

– тарихий хотирани тиклаш ва истиқлол тарихини яратиш;

– ўзгараётган иҷтимоий, иқтисодий ва сиёсий воқеликни англаш ва огоҳликка даъватнинг ялпи идрок этилиши;

– миллий истиқлол ғоясининг ишлаб чиқилиши ва унинг жамиятни улуғ мақсадлар йўлида уюштирувчилик ролининг асосланиши;

– жамиятдаги турли иҷтимоий гуруҳлар, диний, эътиқодий ва сиёсий маслакдаги фуқаролар ўртасида иҷтимоий мурося муҳитини шакллантириш;

– толерантлик ва иҷтимоий ҳамкорлик вазиятни вужудга келтириш ва бошқалар.

Мустақилликнинг қийин ва машаққатли даврида келажакка қатъий ишонч билан қараган халқгина бундай кенг миқёсдаги вазифаларни амалга ошириши мумкин. Ўтиш даврининг ўзига хос қийинчиликларини енгиб, ҳар куни кутилмаган муаммолар пайдо бўлиб турган бир пайтда майда юмушлар ва кундалик ташвишлар гирдобида қолиб кетмай, истиқбол йўлини танлаган халқнинг келажаги буюк бўлиши табиий. Бундай миллат дунё халқлари билан тенгма-тенг мулоқот қила олади, жаҳон ҳамжамиятидан ўзига муносиб ўрин эгаллайди. Бундай халқни асло енгиб бўлмайди! Зотан, маърифат, маданият, маънавият нури билан ёғрилган ватанпарварлик ҳисси, Ватан туйғуси ҳар қандай кучдан ғолиб келгувчи мўжизакор қудратдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Каримов И.А. Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. Т.: Ўзбекистон, НМИУ, 2011 йил,
2. Каримов И.А. Ўзбекистон ССР, маҳаллий Советларнинг халқ депутатлари ва жамоатчилик вакиллари иштирокида бўлиб ўтган кенгашда сўзланган маъруза. 1990 йил 24 февраль.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон — бозор муносабатларига ўтишнинг ўзига хос йўли.Т.: Ўзбекистон, 1993.
4. Каримов И.А. Адолат, Ватан ва халқ манфаати ҳар нарсадан улуғ.— Т.:Ўзбекистон", 1998.
5. Каримов И.А. Биз келажагимизни ўз қўлимиз билан қурамыз. Асарлар, 7- жилд. Т. Ўзбекистон, 1999.
6. Каримов И.А. Биз танлаган йўл — демократик тараққиёт ва маърифий дунё билан ҳамкорлик йўли. Т. 11. — Т.: Ўзбекистон", 2003.
7. Каримов И.А. Демократия — қонунга ва шахсга ҳурмат демакдир. // Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. / И.А. Каримов.—Т.: Ўзбекистон" НМИУ, 2011.
8. Каримов И.А. Илм-фан имкониятларидан тўлароқ фойдаланайлик. Ўзбекистон ССР Фанлар академиясида бўлиб ўтган учрашувда сўзлаган нутқидан, 1989 йил 28 ноябрь. // Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. / И.А. Каримов. — Т.: Ўзбекистон" НМИУ, 2011.
9. Каримов И.А. Мустақил Ўзбекистоннинг давлат сиёсати инсонийлик ва эзгулик қонунларига асосланади. // Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. / И.А. Каримов. Т.: Ўзбекистон" НМИУ, 2011.
10. Каримов И.А. Халқ иродаси билан танланган йўл. // Ўзбекистон мустақилликка эришиш оstonасида. / И.А. Каримов. — Т.: Ўзбекистон" НМИУ, 2011.
11. Истиқлолимиз тарихининг ёрқин кўзгуси, „Халқсўзи", 2011 йил 2 август.

Ҳуқуқий ва ҳужжатли манбалар

12. Ведомости Верховного Совета Узбекской Советской Социалистической Республики 1991 г., № 1-2.
13. Конституция (Основной Закон) Узбекской Советской Социалистической Республики. — Т.: Ўзбекистан, 1984.
14. Она тили — Давлат тили: (Ўқув қўлланма-мажмуа) Ўзбекистон Республикасининг “Давлат тили ҳақида”ги Қонунига оид ҳужжатлар / Тузувчилар: Н. Жумахўжа, Р. Жомонов. Т.: Адолат, 2004.
15. Ўзбекистон Республикаси: мустақил давлатнинг бунёд бўлиши. / Қ.А.Аҳмедовнинг умумий таҳрири остида/. — Т.: Ўзбекистон, 1992.
16. Ўзбекистон Республикаси Олий Суди жорий архиви. „Пахта иши“ бўйича маълумотнома. 2-жилд, 24-варақ.
17. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1990 й., 16—18-сон, 289-модда.
18. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1990 й., 31—33-сон, 355-модда.
19. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1991 й., П-сон. 246-модда.
20. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1991 й., 11-сон. 268-модда.
21. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1991 й., 11-сон. 273-модда;
22. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1992 й., 1-сон, 47-модда.
23. Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1993 й., 5-сон. 205-модда.
24. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 1995 й., 6-сон. 121-модда.

25. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси: Ўн иккинчи чакирик Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг ўн биринчи сессиясида 1992 йил 8 декабрда қабул қилинган (2002 йил 27 январда ўтказилган умумхалқ референдуми натижаларига кўра ҳамда унинг асосида қабул қилинган 2003 йил 26 апрелдаги Ўзбекистон Республикасининг Қонунига мувофиқ Конституциянинг XVIII, XIX, XX, XXIII бобларига тузатиш ва қўшимчалар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 11 апрелда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 89-моддасига, 93-моддасининг 15-бандига, 102-моддасининг иккинчи қисмига тузатишлар киритилган. Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 25 декабрда қабул қилинган Қонуни билан Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси 77-моддасининг биринчи қисмига ўзгар-тириш киритилган). — Т.: „Ўзбекистон“ НМИУ, 2009.

27. Ўзбекистон Совет Социалистик Жумҳурияси Олий Кенгашининг Ахборотномаси, 1990 й., 28-30-сон, 335-модда.

28. Ўзбекистон Совет Социалистик Республикаси Олий Советининг Вedomостлари, 1990 й., 31—33-сон, 375-модда.

29. ЎзМДА. 2454 -фонд, 6-рўйхат, 5981-йиғма жилд, 58-варақ.

Ўқув ва оммабop наишлар

30. Азизхўжаев А. Чин ўзбек иши. — Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2011.

31. Демографический ежегодник СССР 1990. — М.: “Финансь и статистика”, 1990.

32. Досумов Р. Перестройка управления промышлeнных производством в новмх условиях хозяйствования. — Т.: “Фан”, 1990.

33. Жўраев Н. Тафаккурдаги эврилиш. — Т.: “Шарқ”, 2001.

34. Зиёдуллаев С. Экономические реформы Узбекистана в действии. — Т.: “Ўзбекистан”, 1994.

35. Иброҳимов А. Биз ким, ўзбеклар... Миллий давлатчилигимиз асослари ҳақида мулоҳазалар / Сўз боши: И. Ғафуров. — Т.: “Шарқ”.

36. Костецкий В.А. Конституция Республики Узбекистан. Словарь-справочник для учащихся общеобразовательных школ, колледжей и лицеев. — Т.: “Билим”, 2003. — 107-бет.
37. Мингбоев У. Суд — фукаролар химоячиси. — Т.: ДИТАФ, 2001.
38. Мустақиллик: изохли илмий-оммабоп лугат // Муаллифлар: М.Абдуллаев, М.Абдуллаева, Ф.Абдуллаева, Г.Абдураззокова ва бошқ.; Р.Рўзиев ва Қ.Хоназаров умумий таҳририда. Тўлдирилган учинчи нашри / — Т.: “Шарқ”, 2006.
39. На пороге кризиса: нарастание застойных явлений в партии и обществе. - М.: изд. полит. лит., 1990.
40. Народное хозяйство Узбекской ССР в 1980 г. - Т., 1981.
41. Население Республики Узбекистан 2001. Статистический сборник. — Тошкент, 2002.
42. Немелов Н., Попов В. На переломе: экономической перестройки в СССР — М.: Изд. АПН, 1998.
43. Охрана здоровья в СССР. — М.: “Финансы и статистика”, 1990.
44. Рахимов Э.Д. Социально-экономическая оценка экологических последствий Аральского моря. — Т.: “Узбекистан”, 1990.
45. Рахимов И. Логиқадан амалий машғулотлар ва методик тавсиялар (университетларнинг гуманитар факультетлари талабалари учун ўқув қўлланма). — Т.: “Ўқитувчи”, 1988.
46. Раҳмонкулов ҳ. ҳуқуқ тизими ва унинг соҳалари. / Масъул муҳаррир Р.Ж.Рўзиев; Ўзбекистон Республикаси ФА И.Мўминов номидаги Фалсафа ва ҳуқуқ институти./ — Т.: “Фалсафа ва ҳуқуқ институти”, 2005.
47. Ситара Сайед. Суд-ҳуқуқ ислохотларини амалга оширишда БМТ Тараққиёт Дастурининг Ўзбекистон Республикаси билан ҳамкорлиги. // Суд-ҳуқуқ тизими ислохоти: амалиёт ва самарадорлик (халқаро конференция

материаллари; Тошкент, 2009 йил 30 сентябрь). - Т.: KONSAUDITINFORM-NASHR, 2010.

48. Социально-культурный облик советских наций. — М., 1986.

49. Социальное развитие и уровень жизни населения Узбекской ССР. — Т.: Ўзбекистан, 1990.

50. Статистик тўплам. Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1991—2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011—2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари. — Т.: “Ўзбекистон” НМИУ, 2011.

51. Судьба природн — наша судьба. — М., 1990.

52. Тўхлиев Н. Ўзбекистон иқтисодиёти. — Т.: “Ўзбекистон”, 1992. Фитна санъат. 1-китоб. — Т., 1993.

53. Хайруллаев М., Ҳақбердиев М. Мантқиқ. — Т.: “Ўқитувчи”, 1993.

54. Шалимов А.И. Экология: тревоганарастает. — Л.: “Лениздат”, 1989.

55. Шарипов Р.Ш. Ижтимоий ва иқтисодий қафолатлар. — Т.: “Ўзбекистон”, 1991.

56. Юридик энциклопедия. / Юридик фанлари доктори, проф. У. Тожионовнинг умумий таҳрири остида. — Т.: “Шарқ”, 2001.

57. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. — 12-жилд. — Т.: “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006.

58. Ўзбекистоннинг янги тарихи. К.2. Ўзбекистон Совет мустанлақчилиги даврида. / / Тузувчилар: М.Жўраев, Р.Нуруллин, С.Қамолов ва бошқ. Таҳрир ҳайъати: А. Азизхўжаев (раис) ва бошқ./. — Т.: “Шарқ”, 2000.

59. Қуддус Аъзам. Оғир синовлар даври. — Т.: Алишер Навоий номи “Ўзбекистон Миллий кутубхонаси” нашриёти, 2004.

60. Ҳуқуқшуносликка оид ўзлашма терминлар. Тузувчилар: Бектемиров ҳ., Холмедов ҳ., Содиқов С. - Т.: “Адолат”, 1999.

61. Жўраев Нарзулла. Ўзбекистон тарихи. (Миллий истиқлол даври.) 3-китоб / Масъул муҳаррир Н. Абдуазимова. — Т.: